

GAP EYLEM PLANI

“T.C. KALKINMA BAKANLIğI
GÜNEYDOğU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIğI”

GAP'TA ŞEHİRLEŞME VE SOSYALLEŞME

ÖNSÖZ.....	1
1. KENT VE KENTLEŞME.....	2
1.1. Kentleşme Nedir?.....	4
1.2. Kentleşme Nedir?.....	5
1.3. Kentleşme Nedenleri.....	5
1.4. Kentleşmenin Yapılaşma Boyutu.....	10
1.5. Kentleşme Göstergeleri.....	14
2. TÜRKİYE'DE KENTLEŞME.....	16
3. GAP BÖLGESİ'NDE KENTLEŞME.....	19
3.1. Demografik Değişme.....	19
3.2. GAP Bölgesi'nin İdari Yapısı.....	22
3.3. GAP Bölgesi'nde Kentleşme Hareketleri.....	26
3.4. GAP Bölgesi'nde Göç Hareketleri.....	28
3.5. Göçün Sonuçları.....	31
3.6. GAP Bölgesi'nde İstihdam.....	32
3.7. GAP Bölgesi'nde Eğitim.....	36
4. GAP BÖLGESİNDE KENTSEL ALTYAPI.....	39
4.1. İçme ve Kullanma Suyu.....	41
4.2. Kanalizasyon ve Atık Yönetimi.....	49
4.3. KÜYDES ve BELDES Projeleri.....	64
4.4. Sosyal Destek (SODES) Programı.....	67
4.5. Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM).....	69
4.6. Çocuk Okuma Odaları ve Çocuk Gelişim Merkezleri Projeleri.....	72
4.7. GAP Gençlik Evleri Projesi.....	73
5. GAP İLLERİNDE KENTLEŞME.....	75
5.1. Adıyaman.....	75
5.2. Batman.....	78
5.3. Diyarbakır.....	79
5.4. Gaziantep.....	80
5.5. Kilis.....	82
5.6. Mardin.....	83
5.7. Siirt.....	84
5.8. Şanlıurfa.....	86
5.9. Şırnak.....	87
6. RAKAMLARLA / TABLOLARLA GÜNEYDOĞUDA GAP VE KENTLEŞME.....	89
KAYNAKÇA.....	93

ÖNSÖZ

Türkiye nüfusunun yaklaşık %10'unu oluşturan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde uygulanan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Bölge halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek, bölge ile diğer bölgeler arasında gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, kırsal alanda verimliliği ve istihdam imkânlarını artırarak, sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi millî kalkınma hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Ancak bütün bu gelişmelerin sonucunda kentler, iş ve yaşam koşulları konusunda sundukları fırsatlar ve refah açısından cazibeli mekânlar olarak hızla göç almaktadır. Ekonomik göçler ve nüfus hareketleri kentlerde nüfus artışına neden olurken; altyapı, sanayileşme ve kentsel olanaklar bakımından hazırlıksız olan kentlerde de ani kentleşmeye bağlı sorunlara neden olmaktadır. Bu süreç, sadece Güneydoğu'daki kentleri değil, aynı zamanda Batıdaki kentleri ve kentleşmeyi de olumsuz yönde etkilemektedir.

Türkiye'nin kalkınmasına, ilerlemesine büyük katkı sağlayan GAP, Bölge kaynaklarının sanayileşmeye yönlendirilmesiyle, sosyal-kentsel altyapı düzeyinin yükseltilmesiyle, istihdam kaynaklarını arttırıcı projelerle ve yerel yönetimlerinin güçlendirilmesiyle kentleşmeye yönelik sorunun çözümünde önemli rol oynamaktadır. GAP yeni cazibe merkezlerinin mimarıdır. Bölgedeki iller her geçen gün birer cazibe merkezine dönüşmektedir.

GAP artık sadece enerji ve sulama yatırımlarından oluşan bir altyapı projesi değil, yerel girişimleri harekete geçiren entegre bir bölgesel gelişme programıdır. Modern sulama tekniklerinin uygulanması, ulaşım ve konut altyapısının tamamlanması, rekabetçi ürün türlerine geçiş, pazarlama olanaklarının genişletilmesi, insan kaynakları ve kurumsal kapasitelerin geliştirilmesi, doğal ve kültürel dokunun değerlendirilmesi gibi ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeyi kolaylaştırıcı yeni politikalar uygulanarak Bölgenin rekabet gündemi desteklenmektedir. Büyük yatırımları devam eden GAP, sadece Güneydoğu Anadolu için değil tüm Türkiye için başarı, kalkınma ve zenginlik sağlamaktadır. İnsanların refah seviyesini arttırarak sosyal barışı, huzuru tesis etmek açısından da son derece önemli bir projedir. Bu açıdan GAP gelecek kuşaklar için modern kentlerde yaşamın anahtarı olacaktır.

Cevdet YILMAZ
Kalkınma Bakanı

1. KENT VE KENTLEŞME

Kentler, yerleşmelerin demografik büyümelerinin ifadesi olarak tanımlanmakta ve sadece nüfus olarak büyümeyi değil ekonomik, kültürel, politik ve psikolojik faktörlerle birlikte yaşanan sosyal bir gelişim sürecini de içermektedir. Buna karşın oldukça zor ve karmaşık bir olgudur. Ancak kent ve kentleşme kavramlarının tanımlanması ve anlaşılması, toplumsal durumun anlaşılması açısından önemlidir.

Kent sözcüğü devamlı olarak medeniyet ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Arap kültüründe bir kent ismi olan '*Medine*' sözcüğünden türetilen '*medeniyet*' uygarlık anlamına gelmektedir. Latin kökenli dillerde de medeniyet anlamına gelen '*civilization*' kent anlamına gelen '*civitas*' sözcüğünden türemiştir.

Orta Asya Türkleri tarafından "*şehir*" sözcüğünün karşılığı olarak kullanılan "kent" sözcüğünün kökeni Soğdça'daki "*kend*" sözcüğüdür. "*Kend*" sözcüğü Türkler tarafından da "*Yarkend*", "*Taşkend*", "*Semizkend*" (Semerkant) örneklerinde olduğu gibi yaygın olarak kullanılmıştır. Kent sözcüğünün karşılığı olan şehir kelimesi de Farsça'dan dilimize geçmiştir ve "*şehir*" kökeninden gelmektedir. Günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Kent kavramına karşılık gelen bir başka sözcük olan "*vilayet*" ise Arapça'dan dilimize geçmiştir. Sözlük anlamı merkezî yönetimin, coğrafik duruma, ekonomik şartlara, kamu hizmetlerinin gereklerine göre, ülke üzerinde yayılmış, bir vali yönetimindeki en önemli bölümü olan "*il*" ile aynı anlamı taşımaktadır. İngilizce'de "*city*" ve "*urban*" kelimeleri kent ile benzer anlamlıdır. Kelime karşımıza İtalyanca'da "*citta*", Fransızca'da "*cite*", İspanyolca'da "*ciudad*", Almanca'da ise "*stad*" şeklinde çıkmaktadır. Yunanca karşılığı ise "*polis*" kelimesidir.

Kent tanımı zamanla ve ele alındığı disiplinlere göre değişmektedir; sosyologlar, tarihçiler, şehir plancılar, iktisatçılar, antropologlar, edebiyatçılar vb... Her bir disiplinin kendine ait bir kent tanımı olabilmektedir. Ancak kapsamlı bir tanım, şehrin “hukuki, siyasi, iktisadi ve sosyal” bir birim olduğunu belirtmelidir.

Bir yerleşim biriminin kent olarak tanımlanması için o yerin nüfusunun belirli büyüklüğe ve yoğunluğa sahip olması gerekmektedir. Yerleşim yeri, sanayi üretimine geçmiş olmalı ve buna bağlı olarak yerleşim yerinde hizmet sektörü gelişmiş olmalıdır. Yerleşim yerinin fiziksel altyapısının belli bir düzeyde olması, geleneksel aile yapısının yerini çekirdek aile yapısına bırakmış olması, nüfusun büyük oranda örgütlenmiş, karmaşık iş bölümüne ve yüksek uzmanlaşma düzeyine erişmiş olması da yine kent tanımı için gerekli kriterlerden bazılarıdır. Bir yerleşim yerinin kent olarak tanımlanması için orada yerel değerlerin yerini, ulusal değerlerin veya evrensel değerlerin almış olması, geleneksel ilişkilerin yerini bireysel ilişkilerin alması, eğitim düzeyinin kırsal kesimdeki eğitim düzeyinden yüksek olması beklenir. Çocukların bakım ve eğitiminde aile dışı kurumların gelişmiş olması, sosyal normların yerini resmi denetleme kurumlarının almış olması, statülerin aileden gelmeyip, bireylerin kendi çabaları ile kazanılmış olmaları da yine aranan diğer kriterlerdendir.

Nüfus büyüklüğü tek başına bir kriter olmasa da kent tanımı için oldukça önemlidir. Çünkü kentler kasaba ve köylerdeki nüfustan daha fazla kişinin yaşadığı yerleşim birimleridir. Dünyada bazı küçük devletlerin nüfusundan daha fazla insan nüfusuna sahip kentler bulunmaktadır.

Türkiye’de 442 Sayılı Köy Yasası’nın 1. Maddesi’nde; nüfusu 2000’den aşağı olan yerlere köy, 2000-20.000 arası olan yerlere kasaba, 20.000’den çok nüfuslu yerlere de şehir denmektedir. Nüfusu 2000’den az olsa da belediye teşkilatı olan merkezler ise “kaza” olarak kabul edilmektedir.

Kentlerdeki günlük yaşama bakıldığında; iş bölümü ve uzmanlaşmanın geliştiği görülür. İnsanlar geçimlerini tarım ve hayvancılık dışındaki başka uğraşlar sonucunda karşılamaktadırlar. Bu uğraşlar, sanayi ve hizmet sektörleri alanlarında yoğunlaşmaktadır. “Ticaretin çok yönlülüğü” kentlerin belirgin özelliklerindedir. Kentler, insanın yaşamını sürdürdüğü merkezlerdir. Çevresindeki diğer yerleşim birimlerinin bir sonucu olan ve buraları da etkileyen kentler, toplumun gereksinimlerine karşılık verecek şekilde gelişirler. Her kent işlev ve biçim açısından diğerlerine benzese de kendine özgüdür. Bir sanayi kenti bir ülkenin başkentinden ya da turizm kentinden toplumsal açıdan önemli farklılıklar içerir.

Bir yerleşimin kent olarak tanımlanması fiziksel alt yapısının da gelişmiş olmasını gerektirmektedir. Bir kent içerisinde çok sayıda bina ve bu binalara ulaşmayı sağlayacak yollar bulunur. Ayrıca kent içerisinde okullar, hastaneler, adalet sarayları, çeşitli sivil toplum kuruluşları, ibadethaneler, müzeler, sanat galerileri, siyasal partiler, ticaret odaları, kredi kurumları, sendikalar, fabrikalar, makineler, gazeteler, hayvanat bahçeleri, parklar, oyun alanları, gecekondular gibi kamuya, özel kurum ve kuruluşlara ya da şahıslara ait yapılar, caddeler, bazı kentlerde ise nehir ya da deniz kıyıları bulunabilmektedir. Buralar kent tanımından ayrı düşünülmemektedir.

1.1. Kentleşme Nedir?

Kentleşme, dar anlamda, bir ülkede kent sayısının ve bu kentlerde yaşayan nüfusun artmasını tanımlayan bir kavramdır. Kentleşme aynı zamanda toplumsal bir dönüşüme de karşılık gelir. Kentleşme, sanayileşme ve modernleşme süreçlerinin sonucunda ortaya çıkan yerleşim yerlerinde ve toplumsal yaşamdaki yapısal dönüşümün sebebi ve sonucudur. Bu nedenle kentleşme sadece bir nüfus hareketi olarak tanımlanamamaktadır.

Kentleşme nüfusun; ekonomik açıdan sanayi ve hizmet sektörüne kaymasını; yerleşme niteliği olarak doğanın belirleyici olduğu, işlevleri sınırlı, çok sayıda yerleşmeden dolayı doğayı kendine göre biçimlendiren, yoğun ve çok işlevli yerleşimlere doğru geçişi, toplumsal açıdan da “gruplaşmaların dengelendiği sistemli bir bütünlüğü ve farklılaşmaya dayalı dinamik” bir hareketi kapsamaktadır.

Tüm bunlara göre kentleşme: “Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumsal yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci” olarak tanımlanmaktadır. Kentleşme hareketi zaman içinde bir değişmeyi de göstermektedir. Kentleşme bir yandan kent nüfusunun artışı anlatırken, öte yandan “kent kültürü” olarak nitelendirebileceğimiz davranış ve tutumların benimsenmesi olarak da görülmektedir.

Bir ülkenin ya da bölgenin kentleşme oranı, o ülke ya da bölge nüfusunun belli bir zaman diliminde, belli bir tanıma göre “kent” sayılan yerleşme birimlerinde yaşayan oranıdır. Kısaca, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını ifade eden kentleşme, kente doğru olan nüfus hareketleri dışında ekonomik, fiziksel, sosyal ve kültürel yapıda sürekli bir değişimin ifadesi ve aynı zamanda devam eden bir süreci karşılamaktadır. Yani, kentleşme temelde bir kültür değişmesidir. Kentleşmenin gerçekleşmesi için kent kültürünün geliştirilmesinin yanı sıra kentte yaşayanların fiziksel ve davranışsal olarak da uyum içinde olmasını gerektirir.

1.2. Kentleşme Nedir?

Kent ve kentleşme tanımlarının yanında kentleşme tanımına da değinmek gerekmektedir. Sosyal ve kültürel anlamda ise nüfusun,

kentin normlarına göre yaşamayı bir yaşam biçimi olarak benimsemesi, yani; 'kentlileşmesi' anlamına gelir.

Kent, sadece yukarıda sözü edildiği gibi ekonomik bir örgütlenme ve artık değişmiş bir fiziki çevreyi içermez. Aynı zamanda insanın davranış ve düşüncelerini de etkileyen ve oluşturan farklı bir sosyal ilişki ve yaşama tarzı da oluşturur. Bu yeni oluşan kente özgü yaşam ve davranış biçimine "kentlileşme" denir. Bu nedenle kentlileşme bir süreç olarak kimliksel bir dönüşümü belirtir.

1.3. Kentleşme Nedenleri

Kentleşmeyi sağlayan ve onu etkileyen pek çok neden ve faktör bulunmaktadır. Bu nedenlerin hiçbiri tek başına yeterli değilken birbirini de etkileyen süreçler olarak düşünülmektedir.

-Kentleşmede kırsalın nüfusu tutamaması ve kendi dönüşümünü sağlayamaması önemli bir faktördür. Kırsaldaki nüfus adeta kentlere doğru itilmektedir. Bu itici sebeplerin arasında toprağın düşük verimi, düşük ücret, sınırlı iş olanakları, eğitim, sağlık vb. olanaklardan yoksunluk, kıtlık, sınırlı toplumsal devingenlik, toplumsal çatışma ve bireyler arası çatışma sıralanabilir.

Kırsalın iticiliğinde etkili olan hususlardan birisi; tarımda yaşanan teknolojik dönüşümdür. Traktör ve biçer-döver gibi bazı tarım araçlarının tarımda kullanılmaya başlanması gizli işsizliği doğurmuş, açığa çıkan nüfus kentlere kaymıştır. Toprak yetersizliği ve toprağın miraslarla parçalanması ya da toprağın var olan nüfusun gereksinimlerini karşılayamaması da yine kırsaldan uzaklaşmayı artıran sebepler arasındadır. Kırsaldaki hareketsiz yaşam ve aşırı nüfus artışı da kentlere doğru bir nüfus akışına neden olmuştur.

- Kentin çekiciliğinin nedenleri arasında genel olarak iş olanakları, yüksek ücret, ucuz ve verimli toprak, statü yükseltme, sağlık, eğitim vb. hizmetlerin daha iyi ve kolay ulaşılır olması, gıda maddelerinin çeşitliliği, iyi konut olanağı, toplumsal güven ve huzurun artması ve mevcudiyeti sıralanabilir.

Kentler pek çok alanda kırsal bölgelere oranla daha fazla olanağa sahiptir. Eğitim, sağlık ve kültür alanında seçenekleri daha fazladır ve hizmet sektörü kalite açısından daha gelişmiştir. Kentlerdeki gelir seviyesinin ve dolayısıyla yaşam kalitesinin yüksek olması, kenti cazip ve tercih edilir yerleşimler haline getirmektedir.

Kentlerde ticaret, turizm ve sosyal yaşam gelişmiştir. Ulaşım, iletişim ve altyapı yeterliliği sanayi kuruluşlarının büyük kentlere yakın yerlerde kurulmasına yol açmaktadır. Böylece istihdam da kentsel bölgelerde yoğunlaşmaktadır.

Kentler çocuklarına iyi eğitim vermek, kaliteli sağlık hizmeti almak isteyen veya iş bulma umudunda olan insanları, içerdiği olanaklarla kendine çekmektedir.

Kentlerdeki iş olanakları, kırsal bölgelere oranla daha hızlı çoğalır. Ekonomik gelişmeyle birlikte kişi başına düşen gerçek gelir yükseldikçe, kentlerde üretilen mal ve hizmetlere duyulan istek, tarım ürünlerine oranla fazla olur. Türkiye’de köyden kente göçü cazip hale getiren nedenlerden biri de kente gelen nüfusun sıra dışı iş olanaklarıyla birlikte kendine daha iyi bir yaşam alanı oluşturabilmesidir.

-Sanayi devrimiyle birlikte başlayan teknolojik ilerlemeler, üretimin artması, maliyetlerin düşmesi ve sanayi tesislerinin artması sonucunu doğurmuştur. Bu tesisler malların satış noktalarına ulaştırılmasında gerekli altyapı ve ulaşım kolaylığı sağladığı için kentlerde kurulmaya başlanmıştır.

Kentlerde kurulan sanayi tesisleri işgücü ihtiyacının tamamını kent nüfusundan karşılayamadığı için kırsal yerleşimlerden kente nüfus akımı yani göç başlamıştır. Ekonomik gelişmeyle birlikte nüfus artışı yeni iş kollarının doğmasına ve mevcut iş kollarının da artmasına neden olmuştur. Zincirleme olarak yaşanan bu gelişmeler sanayi tesislerinde daha seri ve ucuz üretimi sağlamış, akabinde kırsaldaki işyerleri hızlı bir kapanma süreci yaşamıştır. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan işsizlik ise kente göç sürecini başlatmıştır.

Teknolojik gelişmeler ulaşım ve iletişim alanında da büyük yenilikler sağlamıştır. Ulaşım alanında iki yönde gelişim meydana gelmiştir: ulaşımın yetersiz olması nedeniyle sadece çevresi için üretim yapan küçük sanayi kuruluşları, ulaşımın kolaylaşmasıyla birlikte büyük üretim ve ticaret merkezleri haline gelmiştir. Yine ulaşımın kolay ve ucuz olması insanların kolay hareket edebilmesini, bu da kent ve köy arasındaki iletişimin artmasına yol açmıştır. İletişimin artması yani fikirlerin, bilgilerin ve tecrübelerin insanlar arasında yayılması ve değiştirilmesi de hizmet üretiminin temel unsurlarından birini oluşturmuştur. Diğer bir açıdan kentler, bu fikir ve bilgilerin hem geliştirildiği hem de yayıldığı merkezler olmuşlardır. Ulaşım alanındaki değişimler insanların kolay yer değiştirmelerini sağlamakla birlikte; kırsal kesimin ekonomik açıdan pazara açılmasını kolaylaştırmış, kentle etkileşimin artmasına yol açmıştır. Ulaşım ve haberleşme alanında sağlanan ilerlemeler kentleşmeyi etkileyen önemli nedenlerdendir.

-Siyasi alanda yaşanan gelişmeler de kentleşmenin önemli faktörlerindedir. Merkezi idare bazen kentleşmeyi teşvik edebilir bazen de engellemeye yönelik politikalar uygulayabilir. Örneğin Türkiye’de Cumhuriyet’in ilk yıllarında kırdan kente nüfus akışı sağlayacak ekonomik ve sosyal değişikliklerin arttığı düşünülerek, nüfusun ağırlıklı olarak köylerde yaşaması yolunda politika takip edilmiştir. Buna karşılık kırsal kesimden önemli destek alan Demokrat Parti ise seçmenlerinin talepleri

doğrultusunda kentleşme yolunda politikalar izlemiştir. Osmanlı'da ise köyden kente göçü zorlaştırmak amacıyla köyde yaşayanların, köyü terk etmesi halinde bir bedel ödemekle yükümlü oldukları yasalar uygulanmıştır.

1980 sonrası Güneydoğu'da merkezi idare Bölge'de kentleşmenin teşvik edildiği bir politika izlenmiştir. Bir yandan mezarlar ve küçük köyler birleştirilip daha büyük yerleşimler haline getirilmiştir, diğer yandan da bu köylerde ve ilçelerde bulunan nüfusun kent merkezlerine yönelmesi özendirilmiştir. Bunun neticesinde de başta Diyarbakır gibi iller olmak üzere birçok kentin nüfusu kısa sürede önemli oranda artış göstermiştir.

Ayrıca bazı kentlere siyasal kararlarla başkent statüsü verilmesi de yalnız o kentlerin değil, buldukları tüm bölgenin kentleşmesini hızlandıran yöntemlerdendir. Ankara bunun en iyi örneklerinden biridir. 1920'de 20.000 nüfuslu bir kasaba olan Ankara, başkent olmasıyla birlikte sonraki 50 yılda 2 milyona yakın nüfuslu bir metropole dönüşmüştür. Kentleşmede siyaset, toprak mülkiyeti, tarım ve sanayi politikaları, uluslararası anlaşmalar gibi sebepler de etkili rol oynamaktadır. Yine Türkiye'de tarım alanına gereken önemin verilmemesi ve bu alanda yaşanan sıkıntılar, kente göçü hızlandırmıştır.

-Sosyo-psikolojik nedenler, kentleşme hareketini oluşturan diğer nedenlerle birlikte hızlandırıcı ya da yavaşlatıcı rol oynarlar. Sosyo-psikolojik faktörler göz önüne alındığında, bu faktörlerin kaynağını köy ve kent yaşam biçimleri ve ölçütleri arasındaki ayrımlardan aldığı görülür. Bu farklılıklar genellikle kenti çekici kılan özellikler olarak düşünülmektedir. Gerçekten de kentlerin sahip olduğu birçok toplumsal ve kültürel olanaklar ve hizmetler çok çekicidir. Kentlerin özgür havası, daha geniş bir kümenin üyesi olma duygusu, kentli olmanın gururunu paylaşma, bu çekiciliği oluşturan başlıca sebeplerdir. Kimi yerlerde de

köyden kente göçetmek toplumsal bir “yükselme” olarak algılanmaktadır. Türkiye’de yurtdışına işçi olarak giden ve bir süre sonra yurda dönen işçi ve aileleri de büyük kentlerde yerleşme eğilimini artırmıştır. Medya da kentleşmenin sosyo-psikolojik nedenleri oluşturan en önemli etkenler arasında yer almaktadır. Televizyonun yaygın kullanımı ve kolay ulaşılabilir olması yani hemen hemen her eve girmiş olması, insanların başka yaşam biçimlerinden haberdar olmalarını sağlamıştır. Bu durum da kentleşmenin sosyo-psikolojik nedenlerini hazırlayan ve göçe kaynaklık eden önemli bir etken olmuştur.

1.4. Kentleşmenin Yapılaşma Boyutu

Modern dönemde ortaya çıkan ikamet türleri kentleşmenin sosyal ve mimari boyutunu ilgilendirmektedir. Mekân yüzyılı olarak adlandırılan 20. yüzyılda estetiğin mimarlık kuramları üstündeki etkisi azalırken, yararcılığın ve işlevselliğin önemi çoğalmıştır. Yapının taşıyıcı strüktürünü önde tutan, onu vurgulayan yapımcılığa önem verilmiştir. Süslemelerden, tarihsel göndermelerden arınmış, soyut formlar üzerine kurulu, işlevsellik ve teknolojinin gereği olma amaçlarına sahip bir modern mimarlık gelişmiştir.

Rasyonel, bilimsel tasarımın benimsendiği, işlevin yapıyı son noktasına kadar belirlemesi gerektiği inancının bütün tasarım sürecini belirlediği modern mimarlık döneminde, çok katlı binalar önem kazanmıştır. Tek katlı ev eskiyi, konfor koşullarına yönelik sorunları, toplumun dışında kalmış olmayı simgeler hale gelmiş, yalnızca arsasının getireceği kat adedi ile değerlendirilir olmuştur. Apartman ise yeniyi, çağdaşlığı, konforu, çağın gereğini, toplumsal yaşamı simgeler olmuştur.

Oysa bir toplumun kültürel sürekliliğini tehdit eden en önemli faktör, insan yerleşimlerinin artık bir “üretim süreci”ne bağlanmış olmasıdır. Üretilen her mamul gibi, seri konut üretiminde de kültürel ve estetik

ögeler bir kenara itilir; kaba veya başka bir ifadeyle “yalın barınma” faktörü öne çıkmaktadır. Yalın barınmanın modern kentteki karşılığı ise tam olarak “konut”tur. Buna karşın konut, hiçbir zaman insanın kozmik düzendeki koruyucu yuvası olan “ev” veya “mesken” olarak kabul görmemektedir. Mesken, insanın kendisinde “sükun” bulunduğu anlamlı yuvasıdır; modern kentin hızı giderek artan temposunda ne sükun ne de yere sapasağlam basma demek olan, yerleşme hali söz konusudur. Bu süreçte Avrupa standartlarının öngördüğü kişi başına 7 m²'lik yeşil alan oranını korumak, bir süre sonra “yeşil” denen bir alan bulmak bile mümkün olmamaktadır.

Modern dönemin en önemli özelliği yapılaşmanın seri üretime bağlanması ve konut ile kullanıcı arasındaki duygusal bütünleşenin en aza inmesidir. Geleneksel dönemin ev sahibinin kişiliğini, kültürünü, zevkini yansıtan evler modern dönemin konutlarıyla türdeş, sıradan ve kimliksiz bir boyut kazanmıştır.

İkametgâh biriminin tasarımında ve topluluğunun planlanmasında, orada yaşayan ya da yaşayacak sakinlere tercih imkânı sağlanması önemlidir. Tercihler, muhtelif beğenilerin, aile büyüklüğü ve bileşimlerinin, yaş, cinsiyet ve gelir düzeyinin ihtiyaçlarıyla şekillenmektedir. Sosyal ve kültürel mahrumiyet bölgeleri yaratan birimleri ile Batı'nın izlediği hazır konut anlayışından ziyade sadece fiziki altyapıyı temin ve inşa eden mimar ve mühendislik anlayışı, çıkar yol olarak gözükmemektedir.

Yüksek yapılaşma, on yıllar boyunca dünyanın hemen her yerinde yüksek nüfus artışı ve hızlı şehirleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Mekânsal ve çevresel sınırlılığı aşmanın yolu olarak görülen yüksek binalar, yeni sosyal ilişki biçimleri de üretmiştir. Yüksek yapılaşmanın çok ciddi psikolojik ve sosyal tahribat doğurduğu ve toplumsal yozlaşmaya yol açtığı iddia edilmektedir. Bu yüzden yüksek yapılaşma batı dünyasında gözden düşmüş durumdadır. Örneğin

ABD'nin Missouri eyaletinin St. Louis şehrinde 1950'lerde yapılan bir toplu konut sitesi olan Pruitt Igoe, burada iskân edilen fakir zenci halkta giderek artan davranış bozuklukları göstermesi gerekçesiyle 1972 yılında yıkılmıştır. Çok katlı binalar komşuluk ilişkilerini ve sosyal hayatı olumsuz etkilemektedir. Çok katlı binalarda hastalık şikâyetlerinde artış görülmüş, apartmanların çocuk yetiştirmek için uygun ortamlar olmadığı ortaya çıkmıştır. Araştırmalar apartman çocuklarının okul çağına kadar ebeveynlerine daha bağımlı, müstakil ev çocuklarının ise daha serbest ve kendilerinden sorumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca gençlik yıllarından itibaren müstakil ev çocuklarının ebeveynlerine daha bağımlı olmaları, buna mukabil apartman çocuklarının daha başlarına buyruk, ev dışında daha fazla vakit geçirmekte oldukları da araştırma sonuçlarındandır. Uzmanlara göre, yüksek binalar görüntüyü bozmakta, sosyal hayatı tahrip etmekte, suç arttırmakta, çocukların hayatını zorlaştırmakta, açık alanları tahrip etmekte, ışık-hava ve manzarayı olumsuz yönde etkilemektedir.

Çevrenin davranışları engelleyici veya kolaylaştırıcı bir rol oynadığı bilinmektedir. Çok sayıdaki çevre psikolojisi araştırması göstermektedir ki, belirli mimari formlar bir takım davranışları kolaylaştırmak veya onlara çanak tutmakla kalmamakta onları telkin etmektedir. Şehir psikolojisi üzerine yapılan çalışmalar, şehir ortamında yaşayan insanlarda dayanışma duygusunun azalmakta olduğunu, sosyal ilişkilerde yüzeyselliğin, egoizmin ve karşılıklı güvensizliğin arttığını, davranışlarda saldırganlığın geliştiğini ortaya çıkarmaktadır. Kentte sosyal hayat; dakiklik, kestirilebilirlik ve kesinlik üzerine kuruludur. Kesinliği ve dakikliği ilerleten ve onları en yüksek bireysel olmayan yapısına dönüştüren aynı faktörler, genellikle bireysel bir subjektifliğe de teşvik etmektedir. Kent yaşamının ürettiği bireysellik, sosyal ilişki biçimlerini de derinden etkilemektedir. Metropollerde yaşayan insanın başkalarına yönelik davranışı, genelde resmiyet ve çekingenlik biçiminde kendini göstermektedir. Bu çekingenlik bireye, her türlü koşul altında

imkânsız olan bir kişisel özgürlük hissi kazandırmaktadır.

Şehir insanı düzgün mekânlarda ritmik yürüyüşe alışkındır; adım atışları belli bir ritme tabidir, adımları belli ölçüler içindedir ve adımlarında bir düzensizlik gözlenmemektedir. Köyde yaşayan insanın adımları ise düzensiz, ritimden yoksun, ölçüsüz ve daha hesaplıdır. Kırsal mekânlarda yaşayanlar doğal ortamda ve hayatın gerçekliğiyle iç içe yaşamaktadırlar. Bu sebeple onların davranışlarında abartı, yapaylık ya da gereksiz ayrıntı görmek mümkün değildir; hayat neyi gerektiriyorsa onlar yapılmakta, tabiatla yüz yüze ve iç içe yaşanmaktadır. Oysa şehirde yaşayan insanın davranışlarında tam tersi bir form egemendir. Aslında şehir başlı başına bir yapaylığın eseridir. Şehir bir tasarımın, aklın ve hesabın ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Caddeler, sokaklar, binalar, yollar, kaldırımlar, ağaçlandırmalar, parklar, eğlence yerleri, dinlenme yerleri, alış-veriş merkezleri, hepsi birer tasarımın ürünüdür.

Sonuç olarak konutla ilgili yol gösterici ilkeler şöyle sıralanabilir:

- Konutta bireyin mahremiyetinin olması,
- Her insan ve ailenin; güvenli, sağlam bir konut edinme hakkı,
- Yerel yönetimlerin, konutta seçenek, çeşitlilik ve ulaşılabilirliği arttırması,
- Sosyal ve ekonomik olanakları kısıtlı olan kişi ve ailelerin haklarının, yalnızca pazar mekanizması koşullarına terk edilmemesi,
- Yerel yönetimler tarafından, ev sahibi olabilme ve kullanım süresi güvencesinin sağlanması.

1.5. Kentleşme Göstergeleri

Bir sosyal ve ekonomik dönüşüm olan kentleşmenin göstergeleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Tarımın modernleşmesi, emek–yoğun aile üretimi yerine pazara dönük teknoloji–yoğun üretimin önem kazanması,
- Üretim ve istihdamda sanayi ve hizmet sektörü lehine değişmelerin olması,
- Eskimiş konut dokusunun yenilenmesinin bedelinin burada oturan, sosyo–ekonomik seviyesi düşük gruplara yüklenmemesi.
- Nüfusun çoğunluğunun kırsal alanlar yerine kentsel alanlarda yaşaması,
- Kente özgü değer ve davranış kalıplarının oluşması,
- Ailede yapısal değişmelerin yaşanması; ailenin üretim birimi olmaktan çıkması ve küçülmesi, kadının iş hayatına katılması, aile içi ilişkilerde demokratik tutumların gelişmesi,
- İnsanlar arası ilişkilerde paranın ve çıkarın ön planda olduğu ilişkilerin gelişmesi,
- İnsanların kendilerini “birey” olarak algılaması ve geliştirmesi,
- Başarının toplumsal bir kural olması ve sosyal hareketliliğinin artması,
- Kitle iletişim sisteminin yüz yüze/sözel iletişimden daha etkin hale gelmesi, toplumsal yaşamda daha çok belirlemesi,
- Sosyal güvenlik sistemlerinin toplumun çeşitli kesimlerinde yaygınlaşması,
- Eğitim yatırımlarının önemsenmesi ve nitelikli iş gücünün artması,
- Kent yönetimlerinin ve kararlarının kentte yaşayanlarca belirlenmesi,
- Toplumun uzlaşmasıyla belirlenen normların herkesi bağlaması, ayrıcalıklı kişi, grup ya da sınıfların oluşmaması,
- Kentte yaşanabilir sosyal hayatın ve ekolojinin geliştirilmesi,
- Kentsel mekânın kentin tarihsel dokusunu, doğal güzelliklerini koruyacak ve kentlilerin yaşamlarını kolaylaştıracak biçimde planlanması.

	Kır	Kent
Yönetim	Muhtarlık	İl / İlçe / Belediye
Fizik Mekan	Küçük yerleşme nüfus 5 bin kişiden küçük	Büyük yerleşme nüfus 5 bin kişiden küçük
Ölçek	Kısa mesafede yürünür	Çoğunlukla araç gerekli
Ulaşım	Gelişmemiştir	Gelişmemiştir / Hava / Deniz / Kara Yolları
Bina Nitelikleri	Yöresel / çok işlevli depolama / ahır /barındırır	Sanayileşmiş bina / çoğunlukla apartman
Yapı Yoğunluğu	Birim alanda daha az bina bulunur	Aynı zamanda iletişim odağı
İnsan Yoğunluğu	Birim alanda daha az insan yaşar	Birim alanda daha çok bina bulunur
Gelir Düzeyi	Düşüktür	Birim alanda daha çok insan yaşar
İnsan İlişkileri	Herkes birbirini tanır	Daha yüksektir
Doğallık	İnsanlar doğayla iç içe yaşar	İnsan ilişkileri daha soğuk
Donatı Alanları	Sağlık ve eğitim olanakları az	Yaşam boyu beton yığınları arasında geçer
Sosyal Güvence	Genelde sigortasız çalışılır	Sağlık ve eğitim olanakları yüksek
Üretim	Herkes işten anlar	Sigortalı çalışılır
Örgütlenme	Örgütlenme düzeyi düşük	Uzmanlaşma var
İş Alanları	Ağırlıkla tarım	Örgütlenme düzeyi yüksek (Dernek, sendika, partiler)
		Tarım çok az, sanayi ve ticaret çok

2. TÜRKİYE'DE KENTLEŞME

Türkiye’de kentleşme sürecinin en önemli özelliği, bu sürecin hızlı olması ve anakentlerin diğer kentlere göre daha hızlı büyümesidir. Türkiye’deki kentleşme olgusu, kentteki doğal nüfus artışıyla değil, yukarıda saydığımız itici ve çekici nedenlerden dolayı kırsal kesimden göçle gelen nüfus yığılmasıyla olmuştur. Ayrıca, Türkiye geliştirmekte olan birçok ülke gibi, gelişmiş ülkelerin sanayileşme sonrası zamana yayarak gerçekleştirdikleri kentleşme olgusunu kısa bir zaman diliminde yaşamak zorunda kalmıştır.

Türkiye’nin kentsel niteliği, 1980’den sonra hızlı bir artış göstermiştir. Kentleşme süreci de oldukça hızlıdır. Aşağıda yıllara göre Türkiye nüfusuna ilişkin veriler bulunmaktadır.

Yıllar	Toplam Nüfus 1000	Gelişim	İl ve İlçe Merk. %	Gelişim	Belediyeler Nüfusu	Gelişim	10.000+ Yerleşmeler Nüfusu %	Gelişim
1927	13.648	65	24.2	63	26.3	62	2.210-16.2	57
1935	16.158	77	23.5	73	25.8	72	16.6	68
1940	17.820	85	24.4	79	26.7	82	18.0	82
1945	18.790	90	24.9	90	27.4	89	18.4	88
1950	20.947	100	26.0	100	27.5	100	3.917-18.7	100
1955	24.065	115	28.8	133	32.4	135	22.5	138
1960	27.755	132	31.9	170	36.0	173	25.9	183
1965	31.391	150	34.4	207	40.7	222	29.8	238
1970	35.605	170	38.5	262	47.1	290	35.8	324
1975	40.348	193	41.8	323	50.8	355	41.4	425
1980	44.737	214	43.9	376	57.1	442	45.4	518
1985	50.664	242	53.0	514	61.6	541	51.1	660
1990	56.473	270	59.0	638	67.1	657	56.3	810
2000	67.803	70,5	77,3				44.004-64,9	1123
2007	70.586.256							
2012	75.627.384							

Örnek olarak; 31 Aralık 2012 tarihi itibarıyla Türkiye nüfusu 75.627.384'dur. 2011 yılında Türkiye'nin yıllık nüfus artış hızı binde 13,5 olarak gerçekleşmiştir. Ülke nüfusunun %77'si il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır.

Bu rakamlar Türkiye'de kırsal alanlardan kentlere ciddi bir göç hareketinin olduğunu göstermektedir. Bu göç hareketleri 1950'lerde başlayıp günümüze kadar, bazı dönemlerde artarak, bazı dönemlerde ise azalarak süre gelmiştir. Bu süreç önceleri bir devlet politikası olarak ortaya çıkmış olsa da, daha sonraları baş edilemez bir hal almış ve kentlerde nüfus yığılmalarına neden olmuştur.

Türkiye'de kırsal alanlardaki yaşam koşullarının elverişsizliğinden doğan itici güçler, kentleşme açısından çok önemli bir etkiye sahiptir. Tarımsal etkinliklerin düşük ekonomik getirisi itici ögelerin ardında yatan temel nedenlerdir. Türkiye'de tarımdaki gelirin düşüklüğü, toprağın eşitsiz dağılımı, toprağın küçük parçalar halinde elverişsiz kullanımı ve kullanıcılarına yetmemesi kırsalda yaşayanları göçe zorlayan etkenlerdir. Tarımsal üretimin makineleşmesi de Türkiye'de kent nüfusunun artmasında önemli olan başka bir etkidir. Ekilebilir toprakların sınırına ulaşılmış olması, daha fazla toprağın kalmamış olması yani tarımsal etkinlikler için yeni toprak kullanma olanağının yokluğu da kente göçün bir başka sebebidir.

Türkiye'de kent nüfusunun artmasında kırsalın iticiliğinin yanı sıra kentin çekiciliği de etkili bir role sahiptir. Örneğin Türkiye'de kentlerdeki iş olanaklarının ve ücretlerinin kırsal yerleşimlere göre daha yüksek olması kente yönelik bir çekicilik sağlamaktadır. Toplumun kültürel değerlerinden olan, başta; halkın büyük kente duyduğu özenme kente göçü çekici hale getiren bir başka neden olarak karşımızda durmaktadır. Kırsal alanlardaki eğitim ve sağlık olanaklarının kentlere göre daha az ve kötü olması da Türkiye'de kentleri çekici kılan diğer etkenlerdendir.

Son yıllarda bu etkenlere ek olarak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan olan göçler de Türkiye'nin kentleşme sürecinde önemli rol oynamıştır. Kırsaldaki nüfusun herhangi bir nedenden dolayı kente yığılması, kentlerde konut sorunu oluşturmuş ve kırsaldan gelen nüfus kentsel bölgelerdeki yaşamın zorluğu ile birlikte gecekondulaşma süreci içine girmiştir. Gecekondulaşma, sürecin başlarında yasa dışıyken sonraları yasallaşmıştır. Bu süreçte önceleri yasadışı bir olgu olan gecekondulaşma, sonraları yasallaşmış ve büyük şehirlerin bir parçası haline gelmiştir. Sonuç olarak, gecekondulaşma süreci de Türkiye'de kentleşmenin bir özelliği haline almıştır.

Ayrıca Türkiye'de kentleşme, ülkenin çeşitli bölgelerindeki toplumsal ve ekonomik gelişme düzeyini de etkilemektedir. Bu, bölgeler arası dengesizlikleri pekiştirmekte ve bölgelerarası dengesizliklerin dışında aynı bölge içinde de dengesizlikler yaratmaktadır.

3. GAP BÖLGESİ'NDE KENTLEŞME

Kentleşme, demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel değişim ve dönüşümün adı olarak tanımlanmaktadır ve bölgedeki kentleşmeye de bu açılarından bakmak gerekmektedir.

3.1. Demografik Değişme

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) 2011 verilerine göre Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 7.816.173 kişi yaşamaktadır. Bu toplam nüfusun %9,6'sını oluşturmaktadır. Köy nüfusu 2.416.304 iken, kent nüfusu 5.399.869'dur. TÜİK verilerine göre 2000 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kent nüfusu bölgenin %55'i iken bu oran 2007 yılında %58'e çıkmıştır. Türkiye'de olduğu gibi bölgede de kent nüfusunun artmasının genel nedeni, tarımsal yapının içsel dinamiğiyle açıklanmakta ve göç olgusu bu bağlamda ele alınmaktadır.

Gaziantep dışında, bölgedeki tüm iller göç verir durumdadır. Fakat bütün bu iller aynı zamanda bölgenin diğer illerinden ve kırsal yerleşim yerlerinden yoğun göç almaktadır. Güneydoğu'nun dışına doğru yaşanan nüfus kayması ağırlıklı olarak İstanbul, Ankara ve İzmir ile Çukurova'da Adana, Mersin ve Hatay'a doğru olmaktadır. Bölge dışına en fazla göç veren il Adıyaman'dır. Özellikle son 15 yıldır bölgedeki kırsaldan ve küçük ölçekli kentlerden, bölgenin metropol kentlerine doğru yoğun bir göç gerçekleşmiştir. Bölge dışındaki büyük kentlere yönelik göçe rağmen Bölge'nin nüfusu artma eğilimindedir. Doğurganlık hızına bakıldığında, bölge ortalaması Türkiye ortalamasının üzerindedir. TÜİK 2011 verilerine göre; Türkiye'de genel doğurganlık oranı 70,8 iken Güneydoğu Anadolu'da bu oran 118,41'dir. Bebek ölüm hızına bakıldığında ise Türkiye'de 12,1 iken bölgede binde 16'dır. TÜİK'in 2004 yılı verilerine göre Türkiye ortalama hane halkı büyüklüğü %4,5 iken bölgede %6,55'tir.

Verileri bölgedeki illere göre ayrıştırdığımızda oranın Adıyaman'da %6,3, Diyarbakır'da %6,8, Şanlıurfa'da %6,9 olduğu görülmektedir. Türkiye ortalamasının üzerinde bir doğurganlık oranı ve hane halkı büyüklüğü, göç yoluyla büyük kentlere eklenen nüfusun genç ve doğurganlık çağında bulunduğunu göstermektedir.

GAP illerinde toplam nüfusun neredeyse üçte ikisi Gaziantep, Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde yaşamaktadır. Bu illerin nüfusu son 15 yıllık dönemde hemen hemen iki misline çıkmıştır. TÜİK 2010 verilerine göre nüfus artış hızı, Gaziantep'te binde 28.08, Diyarbakır'da 9,16, Şanlıurfa'da ise 30.29'dur. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, kentleşme oranı ise %62.69 iken, bu oran Gaziantep'te %78.52, Diyarbakır'da %62,69 ve Şanlıurfa'da %58.34'tür. Türkiye'deki kentleşme oranı ise %64,9'dur.

GAP Bölgesi Nüfusunun İllere Göre Dağılımı (1990, 2000, 2009, 2011)

İLLER	1990	2000	2009	2011
Adıyaman	510.827	623.811	588.475	593,931
Batman	344.121	456.734	497.998	472,487
Diyarbakır	1.096.447	1.362.708	1.515.011	1,570,943
Gaziantep	1.010.396	1.285.249	1.653.670	1,560,023
Kilis	130.198	114.724	122.104	124,452
Mardin	558.275	705.098	737.852	745,778
Siirt	243.435	263.676	303.622	291,528
Şanlıurfa	1.001.455	1.443.422	1.613.737	1,523,099
Şırnak	262.006	353.197	430.424	416,001
GAP	5.157.160	6.608.619	7.462.893	7,298,242
TÜRKİYE	56.473.035	67.803.927	72.561.312	74,724,269

2000 Genel Nüfus Sayımı, 31/12/2009 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

GAP Bölgesi'nde Şehirleşme Oranı ve Nüfus Yoğunluğu (2000, 2009, 2011)

	2000 Yılı		2009 Yılı		2011 Yılı	
	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi / km ²)	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi / km ²)	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi / km ²)
GAP	62,69	88	68,28	99	73,98	104
TÜRKİYE	64,90	87	75,53	94	76,8	97

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2009, 2011 TÜİK

GAP Bölgesi Nüfus Artış Hızı (2000, 2009, 2011)

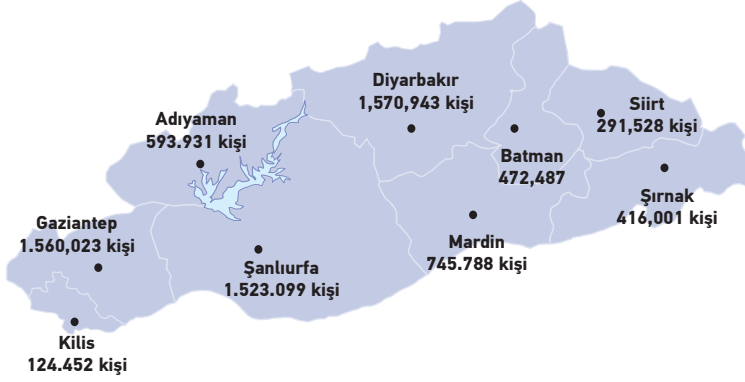
	2000 Yılı Nüfusu	2009 Yılı Nüfusu	2011	2011 Nüfus Artış Hızı (Binde)
GAP	6.608.619	7.462.893	7.298.242	18,2
TÜRKİYE	67.803.927	72.561.312	74.724.269	13,5

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2009, 2011 TÜİK

Bebek Ölüm Hızı (Binde)

	1990 Yılı	1998 Yılı	2003 Yılı	2008 Yılı	2011
GAP	76,1	48,3	38,0	30,0	16
TÜRKİYE	67,0	43,0	29,0	17,0	9,1

1990,1998, 2003, TÜİK 2008, HÜNEE ile 2011 TÜİK verileri

3.2. GAP Bölgesi'nin İdari Yapısı

İdari yapı, sosyal ve siyasal faktörlerin yanında büyük ölçüde demografik nedenlerle şekillenmektedir. Ülkemizde yeni il merkezlerinin oluşturulması yatırımların ve toplumsal koşulların, özellikle de demografik büyümenin zorunlu bir sonucu olabilmektedir. GAP Bölgesinin idari yapısına bakıldığında, Cumhuriyet Dönemi'nden önce Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin; sancak, kaza, nahiye ve köylerden oluşan eyalet sistemi ile yönetilmekte olduğu görülmektedir. O dönemdeki "sancak", bugünkü "il"e karşılık gelmektedir. Diyarbakır ve Halep, dönemin en önemli eyaletleridir ve bölgenin büyük bir kısmı bu iki eyalete bağlıdır. 1914 yılına kadar, Gaziantep, Kilis ve Şanlıurfa, Halep vilayetine; Mardin ve Diyarbakır bölgesi ile Şırnak ve Batman illeri ise Diyarbakır vilayetine bağlıdır. Adıyaman Malatya Sancağı'na bağlı bir kaza, Siirt ise Bitlis Vilayeti'ne bağlı bir sancaktır. 1914'de ise Şanlıurfa ayrı bir vilayete dönüştürülmüştür.

Cumhuriyetle birlikte eyalet sisteminin kaldırılmış, il sistemine geçilmiştir. Bu dönemde daha önce sancak olan Siverek, il statüsüne getirilmiş, ancak 1926'da Şanlıurfa'ya bağlanmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki ilk nüfus sayımı 1927 yılında gerçekleşmiştir. O dönemde yüzölçümü 66320 km² olan bölgede, yapılan sayıma göre, 5 il ve bunlara bağlı 34 kaza ve 5113 köy bulunmaktaydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında bölgenin idari durumuna bakıldığında, yeni kurulmuş bir devletin kurumlarının henüz oturmadığı görülmektedir. Bu dönemde bir il ertesi yıl başka bir ile bağlanarak kazaya dönüşürken daha sonra yeniden il haline getirilebilmiştir.

1927'den günümüze GAP Bölgesi, alansal olarak %13,4'lük bir büyüme göstermesine karşın, il sayısı aynı dönemde 5'ten 9'a, ilçe sayısı da 34'ten 75'e yükselmiştir. Köy sayısında ise %26 oranında bir düşüş meydana gelmiştir.

1935- 40 yıllarında ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep, Diyarbakır ve Şanlıurfa diğerlerine göre daha fazla ön plana çıkan yerleşmeler olmuştur. O dönem Diyarbakır'ın yüzölçümünde değişiklik olmamasına karşın kendisine bağlı köy sayısında çok büyük değişimler oluşmuştur. Örneğin, 1927 yılında 1356 olan köy sayısı, 1940 yılında 657'ye düşürülmüştür. Bu düşüşün nedenleri arasında Cumhuriyetin ilk dönemlerinde mezra gibi çeşitli isimlerle nitelendirilen ve genel olarak "köyaltı yerleşmeleri" olarak tanımlanan yerleşmelere daha önce verilen köy statüsünün geri alınmasıdır.

Söz konusu dönemde Gaziantep'in yüzölçümünde bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Örneğin, 1926 yılında Gaziantep'e bağlanan Besni, 1933 yılında tekrar Malatya'ya bağlanmıştır. 1940-50 yılları arasında bölgede, köy sayısındaki düşük dönemsel bazı oynamalar hariç, hem kaza sayılarında hem de yüzölçümlerinde önemli bir değişiklik

görülmemektedir. 1954 yılında Malatya vilayetine bağlı bir kaza olan Adıyaman'ın ile dönüştürülmesi hem yerleşme sayısında hem de yüzölçümünde (yaklaşık %11) artışa neden olmuştur. 1960 yılında bölgedeki ilçe sayısı 58'dir. 1957 yılında ilçe haline getirilen Batman; 1990 yılında Siirt'in Beşiri, Kozluk ve Sason ile Mardin'in Gercüş ve Hasankeyf ilçelerini bünyesine alarak yeni il merkezi haline getirilmiştir. Daha önce Siirt'e bağlı bir ilçe olan Şırnak ise aynı yıl Güçlükonak bucağı, Mardin'in Cizre, İdil ve Silopi ile Hakkâri'nin Beytüşşebap ve Uludere ilçelerinin kendisine bağlanmasıyla il haline getirilmiştir.

Bu değişiklikler, o yıl Bölge yüzölçümünde %3,3, ilçe sayısında ise %29 oranında bir artışa neden olmuştur. 1995 yılında ise daha önce Gaziantep'e bağlı bir ilçe olan Kilis; Elbeyli, Musabeyli ve Polateli ilçelerinin bağlanması sonucunda il haline getirilmiştir. Son döneme ilişkin veriler ise aşağıdaki tabloda verilmiştir:

İllere göre Belediye, İlçe ve Köy sayısı

İller	Belediye Sayısı	İlçe Sayısı	Köy Sayısı
Adıyaman	28	9	428
Batman	12	6	272
Diyarbakır	32	17	899
Gaziantep	28	9	435
Kilis	5	4	498
Mardin	31	10	585
Siirt	13	7	279
Urfa	26	11	1084
Şırnak	20	7	236
GAP	195	80	4716

3.3. GAP Bölgesi'nde Kentleşme Hareketleri

Kentleşme süreci, Türkiye'de de bölgeler arasında önemli farklılıklar ortaya çıkaracak şekilde gerçekleşmiştir. Türkiye'de yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik değişim ve dönüşümler Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde de etkilerini göstermiştir.

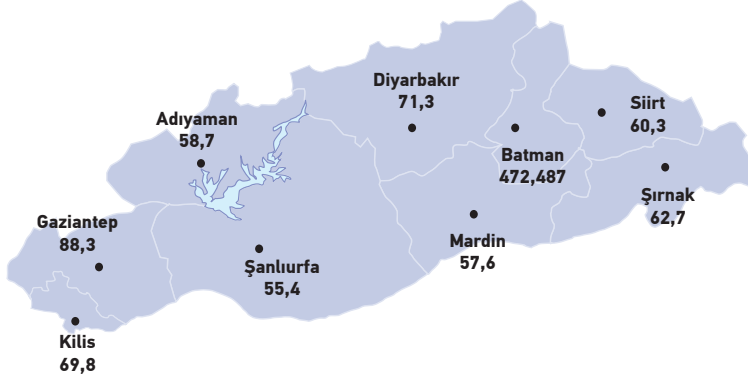
Türkiye'nin idari yapısındaki değişikliklere paralel olarak 1935-40 yılları arasındaki görece bir artış dışında, genel kentsel nüfus artış hızı düşüktür. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte çağdaş ve batılı anlamda kentler oluşturma anlayışı, ülke genelinde ön plana çıkmış olsa da sermaye yetersizliği ve sanayi faaliyetlerinin gelişmemiş olması kentleşme hızını düşük düzeyde tutmuştur. Ancak o dönemde bölgedeki kentsel nüfus oranları, ülke ortalamalarının üzerinde bulunmaktadır. Bu durum, özellikle ulaşım-iletişim sistemlerinin gelişmemesi sebebiyle Türkiye'deki büyük kentlerden ziyade, bölgedeki kentsel yerleşmelerin tercih edildiğini göstermektedir.

1923-50 arasında nüfusu 100.000'i aşan hiçbir bölge kenti bulunmamaktadır. Mevcut kentli nüfusun çoğunluğu da nüfusu 50.000'nin altındaki yerleşmelerde toplanma eğilimi göstermektedir. Bu dönem, ülke genelinde büyük kentlerin sayıca az olduğu bir dönemdir. 1940 yılında nüfusu 100.000'nin üzerinde olan üç kent, Türkiye'deki tüm kentli nüfusun 1/3'nü oluşturmuştu. 1927 yılında GAP Bölgesi'ndeki kentli nüfusun %82,9'u 20.000-50.000 nüfuslu küçük kentlerde bulunuyordu. Bu oran, 1940 yılında %53,1 ve 1950 yılında ise %39,6'ya gerilemiştir. Bu durumun özel nedenleri arasında; ülkede üretim faaliyetlerinin gelişmemiş olması ve hala tarım egemen bir ekonominin yaygınlığı sayılabilir. Ulaşım sistemleri yeterince gelişmemiş ve insanların diğer kentler hakkında bilgi sahibi olabilecekleri bir iletişim ortamının olmaması da dikkate değer nedenlerdendir.

GAP Bölgesi'nde de en büyük nüfus artışı 1950-80 yılları arasında gerçekleşmiştir. 1965-70 yılları arasında Bölge'nin kentsel nüfusu yıllık %9,7 oranında artış göstermiştir ve bu Türkiye ortalamalarının oldukça üzerinde bir orandır. 1950-80 yıllarında ise ekonomik yapı ve teknolojiadaki değişiklikler, kırsal alandaki topraksızlaşma ve işsizlik ile birlikte kentler cazibe merkezi haline gelmiştir.

1960 yılından sonra özellikle Silvan, Kilis, Nizip, Siverek, Kızıltepe, Cizre, Nusaybin ve Viranşehir ilçeleri ana ulaşım yolu üzerinde bulunan konularından dolayı kentleşme açısından daha hızlı bir büyüme göstermiştir. Aynı yıllarda sanayi ve ekonomik yapı, Gaziantep ve Batman'ın önemini ortaya çıkarmıştır. Gaziantep'in 1950'de 71.887 olan nüfusu 1980 yılında 374.290 kişiye ulaşmıştır. Batman ise 1950 yılında 915 nüfusa sahip bir köy iken, 1955'te petrol rafinerisinin faaliyete girmesiyle ilçe (1957), 1980'lerden itibaren artan hızlı kentleşme ile de il (1992) statüsüne geçmiştir.

2011 yılında Türkiye'de, nüfusu 1 milyonu geçmiş 17 kentin içerisinde Bölge'nin üç önemli ili olan Gaziantep, Diyarbakır ve Şanlıurfa da bulunmaktadır. Bu üç kent dışında nüfusu 500.000'i geçen kentler ise: Batman ve Adıyaman'dır. Bu kentler arasında Adıyaman'ın, hem diğer bölgelere erişim bakımından kolaylıklara sahip olması hem de kendisine komşu olan illerin sanayi ve ticaret potansiyelinden yararlanması nedeniyle, önemli gelişme sağlamış bir il olduğu görülmektedir. Ayrıca petrol rafinerisinin varlığı da Adıyaman'ın kentsel olarak gelişimini sağlayan bir etken olmuştur. Adıyaman'ın bir diğer özelliği de turizm potansiyelidir.

3.4. GAP Bölgesi'nde Göç Hareketleri

Bölgede 1980 öncesi göç nedenleri arasında daha çok ekonomik koşullar önemli yer tutmuştur. Ancak Bölge'de 1980 sonrası başlayan ve 1990'lı yılların ilk yarısında yoğunlaşan terör olayları ve güvenlik kaygıları, insanların zaman zaman kitleler halinde kentlere göç etmesine neden olmuştur. Bölgede günümüzde de kent merkezlerine göç devam etmektedir, ancak 90'lı yılların ilk yarısında olduğu gibi bir yoğunluk göstermemektedir. Büyük kentler, diğerlerine göre daha fazla nüfus çekmekte, öte yandan orta büyüklükte olan bazı kentler de başta idari olmak üzere sağladıkları avantajlar nedeniyle 100.000 eşiğini kolaylıkla geçebilecek duruma gelmiştir.

Dünya geneline bakıldığında büyük göç hareketlerinin; savaş, kıtlık, deprem, salgın hastalık gibi nedenlerle meydana geldiği görülmektedir. Öte yandan güvenlik, kırsal-kent arasındaki farklılıklar, bölgelerarası dengesizlik, hızlı nüfus artışı, ulaşım olanaklarının gelişmiş olması da

göç için gerekli zemini hazırlamıştır. Bütün bunlarla birlikte, kentlerin olanaklarıyla yaratmış olduğu cazibe ve kırsal alanlardaki olanaksızlıklar ve bu iki nedeni birbirine bağlayan kitle iletişim ve ulaşım alanındaki ilerleme, göç hareketlerinin yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bölgedeki göç hareketlerinde de tüm bu değişkenlerin etkisini görmek mümkündür.

Genel olarak bölgedeki göç hareketlerinin; kırdan kente göç ile bölge kentlerinden batının büyük kentlerine doğru nüfus hareketi olarak gerçekleştiği söylenebilir.

GAP Bölgesi'nin Aldığı Göç, Verdiği Göç ve Net Göç Hızı (2010)

İLLER	2010 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)
Adıyaman	590.935	14.150	20.135	-5.985	-10,08
Batman	510.200	19.561	18.839	722	1,42
Diyarbakır	1.528.958	34.810	44.858	-10.048	-6,55
Gaziantep	1.700.763	40.380	36.327	4.053	2,39
Kilis	123.135	4.813	5.572	-759	-6,15
Mardin	744.606	25.478	30.495	-5.017	-6,72
Siirt	300.695	8.911	13.973	-5.062	-16,69
Şanlıurfa	1.663.371	32.555	37.555	-5.000	-3,00
Şırnak	430.109	11.733	13.554	-1.821	-4, 22
GAP	7.462.893	165.855	219.154	-53.299	-7,14
TÜRKİYE	73.722.988	2.360.079	2.360.079	0	0

Adrese Dayalı Kayıt Sistemi 2010, TÜİK

Kırdan Kente Göç

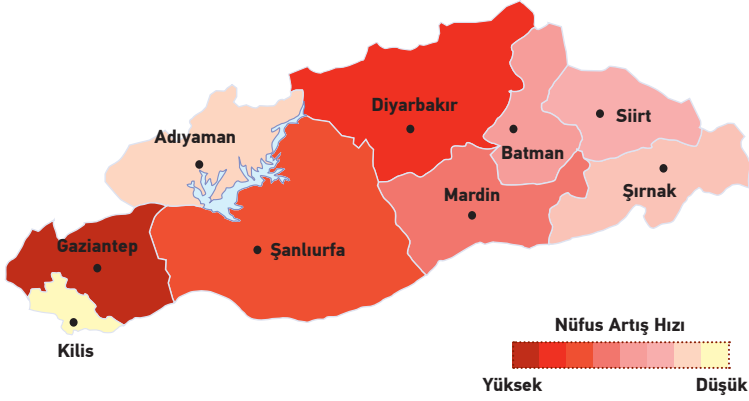
Bölge’de yaşanan kırdan kente göçün genel ve Bölge’ye özgü nedenleri bulunmaktadır:

- 1.** Artan doğum oranlarıyla ilişkili olarak kentlere yönelik hareket daha sık görülmeye başlanmıştır.
- 2.** Büyük kentlerin kırsalda yaşayanlar için de iş umudu olmaya devam etmesi ve bu ihtiyacın artması göç hareketlerini körüklemiştir.
- 3.** Bölge’de dönem dönem yoğunlaşan şiddet olayları nedeniyle, kırsal alanda yaşayanların kent merkezlerini daha güvenli görmesi kırdan kente göçü artırmaktadır.
- 4.** Güvenlik nedeniyle çeşitli yerleşim yerlerinin değiştirilmesi
- 5.** GAP uygulaması kapsamında, bazı yerleşimlerin baraj göl suları altında kalması.

Batı Kentlerine Göç

Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki kentlerden batı kentlerine yönelik göç; sermaye göçü, beyin göçü, kentli nüfus göçü olmak üzere üç şekilde gerçekleşmektedir. Bölgedeki kentlerde yatırım için gereken güvenceyi göremeyen sermaye sahipleri, geleceklerini güvence altına almak ve sermayelerini geliştirmek düşüncesiyle ülkenin batısına yönelmeyi tercih etmektedirler. Beyin göçü ise okuyan, üniversite bitiren kişilerin batıya göç etmeleri şeklinde gerçekleşmektedir. Toplumun ve toplumsal değişimin öncüleri konumunda olan bu kimselerin göç etmeleri, bölge için önemli bir kayıptır. Göç eden bir diğer önemli kesim ise bölgenin kentte yaşayan nüfusedir. Kentli nüfus sosyal, ekonomik, eğitsel vb. çeşitli gerekçelerle batı kentlerine göç etmektedir.

3.5. Göçün Sonuçları

Bölge’de her gün çok sayıda insan yeni bir yaşam kurmak hayaliyle kırdan kente göçmektedir. Yaşadığı toprakları bırakıp, kentin farklı yaşam koşullarına uyum sağlamaya çalışmak insani açıdan pek çok sosyal sorunu da beraberinde getirmektedir. Bölge’deki kentli nüfusun batıya göçü de kırsaldan kente gelen nüfusu etkileyecek ve dönüştürecek önemli bir dinamiğin kaybolmasına neden olmaktadır. Bu nedenle kentleşmeyle birlikte kentleşme gerçekleşmemekte, kent içinde kırsal yaşamın sürdürüldüğü gecekondulaşma ve kötü kentleşme gün geçtikçe artmaktadır. Bu da modern kentler yerine, nüfus olarak hızla büyüyen, çarpık, mutsuz ve stresli insanların yaşadığı insan kalabalıklarını oluşturmaktadır. Tüm bu gelişmeler nedeniyle;

- Bugün Bölge’de nüfusu 1 milyonun üzerinde olan, büyük kent konumundaki üç merkezde nüfusun %50’sine yakını altyapısı yetersiz alanlarda ve mekânlarda yaşamaktadır.
- Kentin modern olanaklarından yararlanarak yaşayan kentliyle, kent içerisinde yaşayan ancak kırsal yaşama devam eden gecekondu

yaşamı arasında sosyo-ekonomik ve kültürel bakımdan derin uçurumlar ve dolayısıyla çatışmalar oluşmaktadır.

- Kırdan gelen nüfus, kırsal ve yoksul koşullarını ve olanaksızlıklarını kente taşıırken, batıdaki kentlere göç edenler ise birikimlerini ve olanaklarını batıya taşımaktadırlar. Bunun sonucunda bölge maddi varlıklar ve insan kaynakları açısından yoksullaşmaktadır.
- Kırdan kente göç eden nüfus, yeterli kentsel olanaklardan faydalanamadığı için kentlileşme sürecini tamamlayamamaktadır. Bu da göç eden nüfusun kırsalla şehir arasında sıkışıp kalmasına yol açmaktadır.

3.6. GAP Bölgesi'nde İstihdam

GAP'ın temele hedefleri arasındayer alan “bölgede ülke ortalamalarının üstünde olan kayıtlı işsizlik oranını azaltmak”, “önce bölgeden göç etmiş olan sermaye sahibi ve nitelikli işgücü için bölgenin cazip hale getirmek” bölgedeki kentleşme hareketleriyle hem neden hem de neden sonuç olarak doğrudan bağlantılıdır.

GAP'ın hayata geçirilmesinden sonra bölgenin mevcut işgücü ve istihdam yapısında değişikliklerin ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bunu yeni iş olanaklarının ortaya çıkması ve bölgenin diğer bölgelerden işgücü göçüne maruz kalmasıyla açıklamak mümkündür.

2008 – 2011 yıllarında GAP Bölgesi genelinde de Türkiye gibi işsizlik oranının düştüğünü görüyoruz. Şanlıurfa ve Diyarbakır illerinde işsizlik ciddi şekilde düşüş gösterirken diğer illerde 2010 yılına göre işsizlik oranı az da olsa yükselmiştir.

Kurumsal Olmayan Sivil Nüfusun Yıllara Göre İşgücü Durumu (15 + Yaş), (2008-2011)

	15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı	Tarım Dışı İşsizlik Oranı
%									
Gaziantep, Adıyaman, Kilis									
2008	1.447	634	530	104	813	43,8	16,4	36,6	21,3
2009	1.525	641	531	110	884	42,0	17,2	34,8	20,8
2010	1.559	698	614	85	860	44,8	12,1	39,4	14,5
2011	1.592	679	581	98	914	42,6	14,4	36,5	16,2
Şanlıurfa, Diyarbakır									
2008	1.696	540	464	76	1.157	31,8	14,1	27,3	16,9
2009	1.810	622	505	117	1.187	34,4	18,8	27,9	20,5
2010	1.932	647	563	85	1.285	33,5	13,1	29,1	14,5
2011	2.022	663	608	55	1.359	32,8	8,4	30,1	9,6
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt									
2008	1.039	319	264	56	720	30,7	17,4	25,4	20,9
2009	1.093	345	293	52	748	31,5	15,1	26,8	17,6
2010	1.165	420	370	49	745	36,0	11,8	31,8	14,9
2011	1.234	419	365	53	815	33,9	12,7	29,6	14,3
Güneydoğu Anadolu									
2008	4.183	1.493	1.257	236	2.690	35,7	15,8	30,1	19,7
2009	4.428	1.608	1.329	279	2.820	36,3	17,4	30,0	20,0
2010	4.656	1.765	1.547	219	2.890	37,9	12,4	33,2	14,6
2011	4.848	1.761	1.555	206	3.088	36,3	11,7	32,1	13,4
Türkiye									
2008	50.772	23.805	21.194	2.611	26.967	46,9	11	41,7	13,6
2009	51.686	24.748	21.277	3.471	26.938	47,9	14	41,2	17,4
2010	52.541	25.641	22.594	3.046	26.901	48,8	11,9	43,0	14,8
2011	53.593	26.725	24.110	2.615	26.876	49,9	9,8	45,0	12,4

Hane Halkı İşgücü İstatistikleri 2011, TÜİK

Tablo bize Türkiye genelinde tarım, sanayi ve diğer hizmetlerde artan istihdamın bölgede de aynı şekilde yaşandığını göstermektedir.

İşgücü nüfusunun sektörlere göre dağılımına baktığımızda ise yoğunluğun hizmet sektöründe olduğu görülmektedir. Artışa baktığımızda ise aşağı yukarı benzer oranlarda tarım, sanayi ve hizmet sektöründe istihdam sayısı artış göstermektedir.

En küçük toplum birimi olan aile bölgede kırsal nüfus için aynı zamanda bir işletme olarak algılanmaktadır. Çünkü aile sosyal bir birim olmasının yanında ekonomik bir birim olma özelliğine de sahiptir. Bunun sonucunda ailenin her üyesi aile işletmesi için çalışmaktadır.

Bu çerçevede tarıma dayalı ekonomisi olan bölgede, iş çeşitliliği yoktur. Kırsal alanda tarımsal faaliyetler yaygındır. Kentsel alanda ise küçük işletmecilik hizmet sektörü ve enformal sektörde yoğunlaşma görülmektedir,

Bölge'nin nüfusunun sektörlere göre dağılımı incelendiğinde tarım sektörü yıllar içinde bir azalma yaşamakla birlikte ezici üstünlüğünü sürdürmektedir. Sanayi sektörü 1985'de %5.3 olan payını 1997'de %6.3'e çıkarmıştır. Hizmetler sektörü ise 1985'de %23 iken 1997'de %27.4'e çıkmıştır. Tarım sektöründe azalan pay hizmet sektörüne bir kayma yaşamıştır. Tarım sektörü söz konusu yıllar içinde %4.5 oranında bir azalma yaşamıştır.

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus +15 Yaş İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı (2009-2011)

Bin Kişi												
	Toplam			Tarım			Sanayi (*)			Hizmetler		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011	2009	2010	2011
(Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	531	614	581	131	150	129	170	198	204	231	266	248
(Şanlıurfa, Diyarbakır)	505	563	608	147	157	171	79	97	113	279	309	324
(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	293	370	365	65	104	62	63	72	82	166	194	221
GAP	1.329	1.547	1.554	343	411	362	312	367	399	676	769	793
TÜRKİYE	21.277	22.594	24.110	5.254	5.683	6.143	5.379	5.927	6.380	10.985	10.985	11.587
GAP/Türkiye (%)	6,25	6,85	6,45	6,53	7,23	5,89	5,80	6,19	6,25	6,15	7,00	6,84

Hane halkı İşgücü Anketi Sonuçları, 2011, TÜİK

Bölgedeki istihdamın cinsiyete göre dağılımına baktığımızda bölgenin geleneksel yapısını büyük ölçüde korumakta olduğu açıkça görülmektedir. Bölgede kadınlar ağırlıklı olarak tarım sektöründe ve ücretsiz ev işçisi olarak çalışmaktadırlar. Bölgede sanayi sektöründe kadın istihdamı Türkiye ortalamasının çok gerilerinde bulunmaktadır. Erkek nüfus ise tarım ve hizmetler sektöründe ağırlıklı olarak yer almaktadır.

Aşağıdaki tabloda TÜİK verilerine göre Ekim 2012 tarihindeki GAP bölgesinde cinsiyete göre istihdam ve işgücü oranı görülmektedir:

	15 ve Daha Yukarı Yaşta Nüfus	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücüne Katılma oranı %	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı %	İstihdam Oranı %	İşgücüne dahil olmayan nüfus
ERKEK	2.503	251	228	23	10,0	9,1	9,1	2.252	21,3
KADIN	2.345	1.510	1.327	183	64,4	12,1	56,6	835	20,8
TOPLAM	4.848	1.761	1.555	206	36,3	11,7	32,1	3.087	

3.7. GAP Bölgesi'nde Eğitim

Kırsal kesimde ortaya çıkan fazla nüfusu buralardan iten etkenlerin yanı sıra bu fazla nüfusu kentlere çeken etkenler de kenteşmeye yol açmaktadır. Eğitim olanakları kentleşmeyi etkileyen, geliştiren çekici etkenler arasında yer alır. Gerek okullaşma oranları, gerek okul sayıları ve gerekse göç hareketlerindeki eğitim bileşenleri; kentleşme ve eğitim arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. GAP Bölgesi'ndeki kentleşmeyi etkileyen bazı veriler aşağıdaki gibi:

Eğitim verileri arasında önemli bir değere sahip olan “kadın okuma yazma oranı”na GAP bölgesi açısından bakıldığında, 2000 yılında %39,60 olan oran 2009 yılında yüzde yüze yakın bir artışla % 71,6'ya çıkmıştır. Bu oranın artmasında, mevcut okul sayısının yükselmesiyle birlikte kırdan kente yapılan göç ile eğitim olanaklarından yararlanma düzeyinin artışı da etkili olmuştur.

Okuma-Yazma Oranları

GAP Bölgesi Kadın Okuma Yazma Oranları (%)		1985	2000	2008	2009
GAP	Kadın	39,60	60,16	68,01	71,6
TÜRKİYE	Kadın	68,20	80,62	81,66	83,3

GAP Bölgesi'ndeki okul sayılarına baktığımızda ise TÜİK verilerine göre, 2011-2012 öğretim yılında okul öncesi eğitim veren 3.844 adet okul bulunmaktadır. İlköğretim okulu sayısı 5.593, ortaöğretim okulu sayısı ise 1.232'dir.

Okullaşma oranlarıyla ilgili Milli Eğitim Bakanlığı verilerine göre, 2011-2012 öğretim yılında GAP Bölgesi'nde okulöncesi okullaşma oranı Türkiye ortalamasının altında olmakla birlikte Şanlıurfa ve Siirt illerinde okullaşma oranı Türkiye ortalamasını geçmiştir. İlköğretimde okullaşma oranı Türkiye ortalaması ile aynı seyri göstermekte olup ortaöğretimde ise Türkiye ortalamasının altındadır.

GAP Bölgesi'nde 2011-2012 Öğretim Dönemi Okullaşma Oranları

İller	Okul Öncesi Eğitimde Okullaşma Oranı%				İlköğretim Eğitimde Okullaşma Oranı %				Ortaöğretim Eğitimde Okullaşma Oranı %			
	2008 2009	2009 2010	2010 2011	2011 2012	2008 2009	2009 2010	2010 2011	2011 2012	2008 2009	2009 2010	2010 2011	2011 2012
Adıyaman	29,78	31,49	37,42	62,27	96,06	97,67	98,08	98,71	48,22	57,26	58,97	61,7
Batman	33,22	32,85	32,77	46,47	94,12	97,08	97,76	99,32	38,63	45,63	47,35	50,09
Diyarbakır	30,8	36,66	39,21	55,88	94,72	99,86	98,53	99,29	37,03	44,65	45,11	48,33
Gaziantep	23,24	24,41	25,14	45,42	97,77	99,18	99,12	99,37	46,2	53,42	54,94	56,65
Kilis	42,25	45,68	40,53	59,45	94,02	96,57	97,13	97,82	52,82	61,08	63,80	66,52
Mardin	22,75	28,6	28,51	47,07	90,68	96,11	96,78	97,81	34,73	40,7	42,71	45,18
Siirt	41,8	44,97	46,52	72,58	91,72	95,54	97,09	98,15	32,47	37,69	38,11	41,17
Şanlıurfa	21,59	63,88	67,47	66,24	91,3	96,28	97,34	98,56	25,71	32,1	34,05	37,77
Şırnak	26,79	29,5	29,64	42,49	90,67	95,69	97,02	98,43	28,32	34,29	35,28	39,26
Türkiye		38,55	43,1	65,16	96,49	98,17	98,41	98,67	58,52	64,95	66,07	67,37

Milli Eğitim İstatistikleri 2011-2012 Öğretim Yılı

1) Okul Öncesi 4-5 yaş grubu alınmıştır.

2) Okul Öncesi Eğitimde net rakamlar kullanılmıştır.

Bölge'deki okul sayısı ve okullara devam eden öğrenci ile hizmet veren öğretmen sayıları ise aşağıdaki gibidir:

İller	Okul Öncesi			İlköğretim			Ortaöğretim		
	Okul Sayısı	Öğrenci	Öğretmen	Okul Sayısı	Öğrenci	Öğretmen	Okul Sayısı	Öğrenci	Öğretmen
Adıyaman	360	10.211	458	607	106.723	5.327	160	97.142	4.018
Batman	251	9.220	532	414	125.796	5.084	94	87.290	2.680
Diyarbakır	835	31.088	1.076	1.124	337.366	13.058	266	217.758	7.730
Gaziantep	459	25.311	1.094	610	343.414	12.235	308	220.320	7.918
Kilis	75	2.145	90	111	21.875	984	42	18.284	766
Mardin	402	11.899	582	685	167.285	6.891	152	109.090	3.634
Siirt	233	9.036	334	335	72.562	3.106	90	43.460	1.476
Şanlıurfa	1.009	55.144	1.577	1.406	411.868	12.534	28	183.520	5.926
Şırnak	220	8.945	353	301	113.243	4.248	92	59.264	1.970
GAP	3.844	162.999	6.096	5.593	1.700.132	63.467	1.232	1.036.128	36.118
Türkiye	28.625	1.169.556	55.885	32.108	10.979.301	515.852	19.344	9.512.572	471.628
GAP/ Türkiye	13,43	13,94	10,91	17,42	15,48	12,30	6,37	10,89	7,66

Eğitim olankalarının yanı sıra eğitim düzeyi de kentleşme hareketlerinde önemli bir etkidir. Bölge illerinin aldığı ve verdiği göçün eğitim profiline bakıldığında bölge illerinden verilen göçte yüksek okul veya fakülte mezunları ile ortaöğretim ve dengi okul mezunlarının yüksek oranda olduğu, Bölge illerinin aldığı göçün ise benzer eğitim seviyesindeki nüfus ile ilkokul mezunlarından oluştuğu görülmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça kırdan kente hatta büyük kente doğru artış olmaktadır.

Adı	Kuruluş Yılı	İli	Öğrencisi Sayısı	Türü
Adıyaman Üniversitesi	2006	Adıyaman	13.270	Devlet
Batman Üniversitesi	2007	Batman	4.128	Devlet
Dicle Üniversitesi	1974	Diyarbakır	22.029	Devlet
Gaziantep Üniversitesi	1987	Gaziantep	23.498	Devlet
Hasan Kalyoncu (Gazikent) Üniversitesi	2008	Gaziantep	712	Vakıf
Zirve Üniversitesi	2009	Gaziantep	2.338	Vakıf
Kilis 7 Aralık Üniversitesi	2007	Kilis	5.365	Devlet
Mardin Artuklu Üniversitesi	2007	Mardin	3.031	Devlet
Siirt Üniversitesi	2007	Siirt	5.123	Devlet
Harran Üniversitesi	1992	Şanlıurfa	14.866	Devlet
Şırnak Üniversitesi	2007	Şırnak	1.742	Devlet

YÖK 2012

Bölgede üniversite düzeyindeki eğitim ise toplam 11 üniversite aracılığıyla verilmektedir. Bunların ikisi vakıf geri kalanı devlet üniversitesidir. Üniversitelerin tamamında 96.102 öğrenci öğrenim görmektedir.

4. GAP BÖLGESİ'NDE KENTSEL ALTYAPI

GAP Bölgesi'ndeki hızlı nüfus artışı ve göç nedeniyle kentsel alanlarda altyapı problemleri gün geçtikçe ağırlaşmakta ve birçok sosyo-ekonomik soruna neden olmaktadır. Kırsal alandaki yaşam koşullarının güçlüğü ve kentlerin çekim gücü insanları göç etmeye yönelten sebeplerin başında gelmektedir. Hızlı kentleşme kentler üzerindeki baskıyı artırmakta ve daha geniş kitleleri çevre sorunlarıyla yüz yüze bırakmaktadır.

GAP Bölgesi'nde yer alan ve hizmet götürülmesi gereken belediye sayısı hızla artmıştır. Bu nedenle Bölge şehirleri, gerekli kentsel planlama hizmetlerinin verilmediği çok geniş alanlara yayılmış durumdadır. Özellikle büyük şehirlerin etrafında oluşan gecekondu türü yerleşimlerde sorunlar daha da ağırlaşmakta, çevreyle ilgili altyapı ve hizmet sunumu ise artan talebi karşılayamamaktadır.

GAP Bölgesi temel altyapı olanakları açısından gelişmiş bölgelerin hayli gerisindedir. Hızla büyüyen şehirlerde altyapı konularındaki en önemli sorunlar; içme suyu, kanalizasyon, atık su arıtma tesisi ve katı atık yönetimi hizmetlerindeki yetersizlikten kaynaklanmaktadır.

GAP Bölgesi'nde 2011 yılı itibarıyla 9 il ve bunlara bağlı 80 ilçe, 195 belediye ve 4716 köy bulunmaktadır. Belediyelerin illere göre dağılımı incelendiğinde; Adıyaman'da 28, Batman'da 12, Diyarbakır'da 32, Gaziantep'te 28, Kilis'te 5, Mardin'de 31, Siirt'te 13, Şanlıurfa'da 26, Şırnak'ta 20 adet belediye olduğu görülmektedir. Gaziantep, Diyarbakır; Aralık 2012 tarihi itibarı ile de Şanlıurfa ve Mardin "Büyükşehir Belediyesi" statüsüne sahip illerdir.

İller	Toplam Belediye Sayısı	Toplam Belediye Nüfusu	İçme ve Kullanma Suyu Şebekesi ile Hizmet Verilen		Aritma Tesisi ile Hizmet Verilen			İçme ve Kullanma Suyu Şebekesi ile Hizmet Verilen			
			Belediye Sayısı	Belediye Nüfusu	Belediye Nüfusu İçindeki Yüzdesi	Belediye Sayısı	Belediye Nüfusu	Belediye Nüfusu	Belediye Sayısı	Belediye Nüfusu	
Adıyaman	28	378.554	28	373.641	99	-	-	-	-	Adıyaman	28
Batman	12	358.047	11	352.102	98	-	-	-	-	Batman	12
Diyarbakır	32	1.078.864	31	1.062.767	99	7	617.520	7	617.520	Diyarbakır	32
Gaziantep	28	1.405.420	28	1.378.485	98	4	721.766	4	721.766	Gaziantep	28
Kilis	5	84.278	5	84.278	100	1	50.133	1	50.133	Kilis	5
Mardin	31	530.789	31	518.466	98	1	4.844	1	4.844	Mardin	31
Siirt	13	197.437	12	193.264	98	-	-	-	-	Siirt	13
Şanlıurfa	26	997.759	25	984.457	99	2	494.792	2	494.792	Şanlıurfa	26
Şırnak	20	308.103	19	290.525	94	-	-	-	-	Şırnak	20
GAP	195	5.339.251	190	5.237.985	98	15	1.889.055	15	1.889.055	GAP	195
TÜRKİYE	3.225	58.581.515	3.190	58.052.383	99	434	29.074.451	434	29.074.451	TÜRKİYE	3.225

TÜİK 2011

4.1. İçme ve Kullanma Suyu

Altyapı çalışmalarında yerleşimlerin içme ve kullanma suyu temini ve standartlara uygun şebeke oluşturulması öncelikli olarak yer alınmıştır. GAP Bölgesi'nde, TÜİK tarafından yapılan ve 26/04/2010 tarihinde açıklanan 2008 yılı Belediye Su İstatistikleri Anketi sonuçlarına göre; 195 belediyeden 190'ında içme ve kullanma suyu şebekesiyle hizmet verildiği tespit edilmiştir. İçme ve kullanma suyu şebekesi ile hizmet veren belediyeler tarafından, 2008 yılı itibarıyla şebeke ile dağıtılmak üzere 441 milyon m³ su çekilmiştir. Çekilen suyun %48,8'i barajlardan, %30,6'sı kuyulardan, %19,6'sı kaynaklardan ve %1'i de akarsulardan çekilmiştir. 2008 yılında içme ve kullanma suyu şebekesi ile dağıtılmak üzere temin edilen toplam 441 milyon m³ içme ve kullanma suyunun 185 milyon m³'ü içme ve kullanma suyu arıtma tesislerinde arıtılmıştır.

İller	İçme ve Kullanma Suyu Şebekesi ile Hizmet Verilen Belediye Sayısı	Toplam Çekilen Su Miktarı	Kaynak	Göl-Gölet	Akarsu	Baraj	Kuyu
Adıyaman	28	29.049	24.446	-	2.883	473	1.247
Batman	11	32.631	795	-	292	-	31.545
Diyarbakır	31	91.717	13.199	-	429	51.850	26.239
Gaziantep	28	145.564	2.339	-	160	100.854	42.211
Kilis	5	5.676	1.881	-	-	3.154	642
Mardin	31	31.132	21.214	-	350	-	9.568
Siirt	12	9.230	2.993	-	-	4.314	1.924
Şanlıurfa	25	84.880	11.420	-	-	54.413	19.047
Şırnak	19	11.163	8.257	-	252	-	2.654
GAP	190	441.042	86.544	-	4.366	215.058	135.077
TÜRKİYE	3.190	4.557.074	1.060.963	225.805	173.928	1.820.688	1.275.691

TUİK 2011

Bölge'deki içme ve kullanma suyu durumu, illere göre aşağıda özetlenmiştir.

Adıyaman

Adıyaman'da su kaynakları ve dağıtım şebekeleri oldukça yetersizdir. İlin en önemli sorunu mevcut su kaynaklarının yetersizliğidir. Adıyaman ili su kaynakları, Göksu Irmağı, Değirmen Çayı, Gölbaşı Gölleri, Abdülharap Gölü, Kotur İçmesi, Besni İçmesi, Çelikhan İçmesi'dir. Adıyaman şehir merkezine gelen 5 isale hattı kaynak suyudur; bunların 4'ü cazibeli 1'i terfil pompası sistemiyle merkeze ulaşmaktadır. Ağustos ve Aralık arasında bu kaynaklar yetersiz kalmaktadır. Adıyaman'daki su sıkıntısı sorununun diğer bir nedeni de bazı isale hatlarının çok eski olmasıdır. Adıyaman'da içme suyu arıtma tesisi yoktur. Su dağıtım sistemine verilmeden önce depolarda klorlanmaktadır.

Batman

Son yıllarda yoğun ve sürekli bir göç hareketine maruz kalan Batman Merkez ilçesinde nüfus artışına paralel olarak büyüyen sorunların başında içme suyu ve kanalizasyon yetersizliği gelmektedir. Batman'ın 50 yıllık su ihtiyacını karşılayacak Zilek ve Batman projeleri kapsamında içme suyu, isale hattı ve su depoları yer almaktadır. Altyapı yetersizliğinden kaynaklanan sıkıntılardan dolayı ilçe merkezlerinde de su sıkıntısı yaşanmaktadır.

İlin merkezi içme ve kullanma suyu 24 sondaj kuyusundan üretilmektedir. Pompaj günde hemen hemen 24 saat yapılmaktadır. Şebekenin başlıca problemi küçük çaplı borulardır. Bunlar da genellikle ev bağlantıları olup, onarımların %80'ini oluşturmaktadır. Belediye depolarına ek olarak, şehrin rafineri alanı ve askerî yerleşimlerini besleyen ilave kuyular da mevcuttur. TPAO, TÜPRAŞ, BOTAŞ ve Asker/

Jandarma kendi sularını temin etmektedirler. Bu kurumların suları da Batman Irmağı'nın alüvyonlu düzlüklerinde yer alan akiferlerden, ancak belediye kuyu alanının güneyinden pompalanmaktadır.

İl içinde yalnız Hasankeyf ilçesinin suyu yeterli olup, Merkez ilçe, İkköprü, Gercüş, Hisar, Kayapınar ve Balpınar yerleşimlerinde mevcut su yetersizdir. Beşiri ve Kozluk ilçe merkezlerinde içme suyu şebekesi bulunmamaktadır. Hiçbir yerleşim biriminde su arıtma tesisi yoktur.

Diyarbakır

İlde mevcut içme suyu, kaynak suları ve derin kuyulardan dalgıç pompalarla çıkarılan sulardan ibarettir. İlin su temini Dicle Barajı ve Gözeli Su Havzası'ndan sağlanmaktadır. Gözeli su membası Diyarbakır'ın en eski su kaynağıdır. Zamanla kaynağın su kapasitesi artırılmıştır. Ancak çeşitli nedenlerle mevcut kuyuların bir kısmından su alınamamaktadır. Elde edilen içme suyu sınıf havza içerisinde klorlanıp isale hattı ile şehir şebekesine verilmektedir. Gözeli su kaynakları ve 15 kuyudan dalgıç pompa ile çıkarılan su, Bağlarbaşı ana su deposuna isale hattı ile gelmekte ve dağıtımı yapılmaktadır. Su kirliliği için özel klorlama cihazları kullanılmaktadır. Dicle Barajı'ndan temin edilen su ise İçme Suyu Arıtma Tesisi'nde arıtıma tabi tutulduktan sonra dağıtılmaktadır.

Gözeli Su Havzası koruma bantları sınırları içerisinde Havar ile Gözeli köyleri girmektedir. Bölge'deki konut sayısı 189 adettir. Yeni aynı alanda faaliyet gösteren çoğu entegre olmak üzere 16 adet endüstriyel tesis mevcuttur. Gözeli Su Havzası'nı tehdit altında bırakan bu endüstriyel tesislerin atık suları merkezi bir sistemle toplanmış olup şehrin atık su arıtma tesisine pompalanması ile ilgili çalışmalar devam etmektedir. Diyarbakır 2025 yılı projeksiyonuna göre planlanan Dicle Baraj Gölü'nün arıtması tamamlanmış olup, arıtmadan kazanılan su şehir suyu dağıtım sistemine bağlanmıştır. Barajdan artan su, Diyarbakır, Ergani, Çınar ve Bismil ovalarında yaklaşık 130.000 hektarlık araziye sulayacaktır.

İlin yaklaşık 35 kilometre güneybatısında Karacadağ eteklerinde bulunan Habaş Pınarı kaynağına ait kamulaştırma, proje inşaatı gibi çalışmaların hazırlığına başlanmıştır. Dicle Barajı Su Temin Sistemi, Haziran 2001 tarihinde devreye girmiştir. Barajdan elde edilen su, pompa istasyonuna, pompa istasyonundan kondüvi yapısına, oradan boru hattı ile arıtma tesisine ulaşmaktadır. Arıtma tesisinin devreye girmesi ile beraber Gözeli Su Havzası haricindeki kaynaklar devre dışı bırakılmıştır. İçme Suyu Arıtma Tesisi nüfusa göre iki aşamalı olarak tasarlanmıştır.

Gaziantep

Gaziantep kentine içme suyu şehrin farklı yerlerinde bulunan kuyulardan, Kartalkaya Barajı'ndan, Kahramanmaraş-Narlı ovasındaki Mizmilli kaynağından sağlanmaktadır. Sular arıtma tesislerinde arıtılmaktadır. İçmesuyu sistemi SCADA-Supervisory Control and Data Acquisition (Yönetmelik Kontrol ve Bilgi Toplama) ile kontrol edilmektedir. Kartalkaya Barajı'ndan alınan ham su, arıtma tesislerinde arıtılarak şehir şebekesine verilmesine kadar, 24 saat kontrol altındadır. Gaziantep İline bağlı altı ilçe ve merkeze bağlı 88 mahalleden (köylerden) alınan su numunelerinin kimyasal ve bakteriyolojik analizi laboratuvarlarda yapılmaktadır.

Kilis

Su sıkıntısı çeken Kilis'te halk, içme ve kullanma suyu ihtiyacını kendi imkânları ile açtığı kuyulardan temin etmektedir. Belediye hizmet bölgesi içindeki içme suyu kaynakları; Yenyapan (Bent Harabeleri Kaynağı), Narlıca ve Seve Barajı'dır. Kilis Belediyesi, içme suyu arıtma tesislerini devreye sokarak yıllardır süregelen su sorununa kalıcı bir çözüm getirmiştir. İçme suyu şebeke hattı scada sisteminin yenilenmesiyle su kaçağı %70'den, %20'lere düşürülecektir.

Polateli ilçesinde içme suyu kaynağı Balık Suyu mevkiinde bulunan kaynak suyudur. Elbeyli ilçesinde belediye tarafından açılan sondaj kuyusundan içme suyu temin edilmektedir. Ancak yaz aylarında içme suyu sorunları yaşanmaktadır. Bu sorunu çözmek amacıyla ilçede 100 tonluk içme suyu deposu yapılmıştır. Musabeyli ilçesinde 3 adet içme suyu kaynağı bulunmaktadır. Yavuzlu Belediyesi'nde yer altı suyundan sondaj ile su ihtiyacı karşılanmaktadır. Kapasite arttırımı amacıyla, Devlet Su İşleri 20. Bölge Müdürlüğü'nün uygulama programında yer alan Afrin Barajı'nın tamamlanmasıyla, içme ve kullanma sularında büyük bir rahatlama sağlanacaktır.

Mardin

İçme suyu olarak kullanılan Gurs Suyu kaynağında aynı zamanda yüksek şelaleler mevcuttur. İçme suyu sorun olmaya devam etmektedir. Eski Mardin'deki su kesintilerini asgariye indirmek için, Mardin Belediyesi Çabuk Mahallesi Stadyumu karşısında su pompa istasyonu kurmuştur. Tamamlanan 3000 tonluk "Su Pompa İstasyonu", özellikle Eski Mardin'deki su ihtiyacına şu an için karşılık vermektedir. 3000 tonluk istasyonda depolanan sular, arıza ve kesinti olması durumunda devreye girerek sıkıntıyı en aza indirmektedir.

Sadece Acırlı Belediyesi'ne hizmet veren Arıtma Tesisi, Gelinkaya Belediyesi için yetersiz durumdadır. Diğer yerleşmelerde su arıtma tesisi yoktur. Ortaköy Belediyesi'nde içme suyu şebekesi hiç yoktur. Yetersiz bulunan belediyeler ise Kabala, Yalım, Dargeçit, Derik, Kızıltepe, Dikmen, Yüceli, Gelinkaya, Söğütlü, Şenköy, Yolbaşı ve Yeşilli olmak üzere toplam oniki adettir. Kılavuz, Sümer, Gökçe, Şenyurt, Ömerli, Midyat, Acırlı, Çavuşlu, Savur, Sürgücü ve Yeşilalan belediyelerinde de içme suyu şebekesi mevcut ve yeterli durumdadır.

Siirt

İldeki mevcut içme suyu “Hesko” olarak bilinen tek bir kaynaktan karşılanmaktadır. İlde arıtma tesisi olmadığından, içme suyu arıtma işlemi yapılmamaktadır. Su kirliliğini önlemek için otomatik klorlama cihazları kullanılmaktadır. Ayrıca, ilin çeşitli yerlerinden alınan su numunelerinin bakteriyolojik analizi Hıfzıssıhha Enstitüleri’nde yapılmaktadır.

Pervari ve Şirvan ilçeleriyle, Gözpınar Beldesi’nde hâlen içme suyu şebeke inşaatları devam etmektedir. Siirt merkez ilçe dışında Atabağı Belediyesi’nde içme suyu şebekesi bulunmazken, Gökçebağ, Aydınlar, Baykan, Ziyaret, Eruh, Kurtalan, Gözpınar, Kayabağlar, Pervari ve Şirvan belediyelerinde ise yetersiz durumdadır.

Şanlıurfa

Şanlıurfa il genelinin içme ve kullanma su ihtiyacı; mevcut barajlar, yer altı suları ve göletlerden karşılanmaktadır. Uzun yıllar kuraklık ve yağışların yetersiz olmasına rağmen derin su kuyuları vasıtasıyla sulu tarım yapılması, yer altı su seviyesinde düşmelere neden olmuş, bu da bazı derin su kuyularını çalışmaz hale getirmiştir. 1995 yılında Şanlıurfa Tünelleri’nin faaliyete geçmesiyle Atatürk Barajı’ndan ovaya su verilmiş, böylelikle ilk etapta yüzlerce köyde sulu tarıma geçilmiş ve ovadaki taban su seviyesi ve yeraltı su seviyesi yükselmeye başlamıştır. İlin sınırları içinde bulunan akarsular ve diğer yer üstü suları yıl içinde kurak aylarda beslenememektedir. Mevsimsel olarak (yaz ve sonbahar) taşıdıkları su miktarları ve su seviyelerinde büyük düşüşler meydana gelmektedir.

İl merkezinin içme suyu ihtiyacı Atatürk Barajı Şanlıurfa Tünelleri çıkış ağzından alınan su ile Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yapılmış olan içme suyu pompajı ve arıtma tesisinden sağlanmaktadır. Şehir merkezinin uzun yıllar içme ve kullanma suyu problemi giderilmiştir.

İçme suyu arıtma tesisinden il merkezinin içme suyu ihtiyacı tamamıyla karşılanmaktadır.

Şanlıurfa içme suyu arıtma tesisi Atatürk Barajı'nın üzerine kurulduğu Fırat Nehri'nden beslenmektedir. İçme Suyu Arıtma Tesisi, Belediye'nin Su ve Kanal İşleri Müdürlüğü'ne bağlı olarak 2004 yılının Nisan ayında tam olarak faaliyete geçmiştir. Tesis şehrin su ihtiyacını karşılayan tek kaynak konumundadır. Tesise gelen ham su, dengeleme ve havalandırma ünitesinde yukarıdan aşağıya düşürülmesi sistemine göre tasarlanmış kaskat sistemlerinden geçerek hava ile temas ettirilerek havalandırılmaktadır. Ünitelerde 4 adet dinlenme havuzu bulunmaktadır.

İlçelerin büyük bir bölümü içme suyunu yeraltı sularından karşılamaktadır. Halfeti ilçesi içme suyunu Birecik Baraj Gölü'nden almaktadır. Suroç ilçe merkezi içme suyunu Fırat Nehri'nden almaktadır. Sular, ön arıtım (dinlendirme) ve dezenfeksiyon uygulandıktan sonra kullanılmaktadır.

Şırnak

Şırnak il merkezinde mevcut içme suyu Sırasırgan Kaptajı, Müşile Kaptajı, Toptepe Kaptajı ve Toptepe 2. Kaptajından sağlanmaktadır. Hilal Belediyesi'nde içme suyu Şebekesi yoktur. İl bütününde Kasrik, Güçlükonak, Fındık, Sırtköy, Çalışkan, Görümlü ve Şenoba belediyelerinde şebeke mevcut ve yeterli durumda iken, Balveren, Cizre, İdil, Silopi, Başverimli, Uludere ve Uzungeçit belediyelerinde ise yetersiz durumdadır. Arıtma tesisi ise hiçbir belediyede yoktur.

İllere Göre İçme Suyu Arıtma Tesisleri

İller	Toplam		
	Tesis Sayısı	Kapasite m ³ /gün	Arıtılan Miktar m ³ /gün
Adıyaman	-	-	-
Batman	-	-	-
Diyarbakır	1	94.608	51.850
Gaziantep	2	158.614	78.321
Kilis	1	10.958	3.154
Mardin	1	631	631
Siirt	-	-	-
Şanlıurfa	1	109.500	51.407
Şırnak	1	460	0
GAP	7	374.771	185.363
TÜRKİYE	170	4.422.745	2.131.061

TÜİK 2011

4.2. Kanalizasyon ve Atık Yönetimi

GAP Bölgesi'nde genel olarak pis su şebeke ve atık su arıtma tesisleri yetersiz seviyededir. Belediyelerin içme suyu temini, pis suya göre öncelikli olarak ele alındığından, GAP Bölgesi'nde kanalizasyon sistemleri ve arıtma tesislerine ait çalışmalarda ciddi bir ilerleme kaydedilememiştir.

GAP Bölgesi'nde, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından yapılan ve 28/04/2010 tarihinde açıklanan 2008 yılı Belediye Atık Su İstatistikleri Anketi sonuçlarına göre, 195 belediyeden 157'sine kanalizasyon şebekesi, 15'ine de atık su arıtma tesisi ile hizmet verildiği tespit edilmiştir. Kanalizasyon hizmeti veren belediyeler tarafından, 2008 yılı itibarıyla 262 milyon m³ atık suyun %89'u akarsuya, %5'i baraja, %2'si araziye, %1'i göl-gölete ve kalan %3'ü ise diğer alıcı ortamlara deşarj edilmiştir. Kanalizasyon şebekesinden deşarj edilen 262 milyon m³ atık suyun 118 milyon m³'ü atık su arıtma tesislerinde arıtılmıştır. Arıtılan atık suyun %71'ine biyolojik ve %29'una fiziksel arıtma uygulanmıştır.

İllere Göre Atık Su Arıtma Tesisleri

İller	Toplam		
	Tesis Sayısı	Kapasite m ³ /gün	Arıtılan Miktar m ³ /gün
Adıyaman	1	445	17
Batman	-	-	-
Diyarbakır	1	105.120	32.415
Gaziantep	2	154.609	80.000
Kilis	-	-	-
Mardin	-	-	-
Siirt	-	-	-
Şanlıurfa	3	13.798	5.434
Şırnak	-	-	-
GAP	7	273.972	117.866
TÜRKİYE	236	4.143.140	2.251.581

TUİK 2011

Adıyaman

Kanalizasyon: Adıyaman il merkezinde kanalizasyon şebekesi tamamlanmıştır. İlçelerde genellikle atıksu arıtma tesisleri bulunmamaktadır. Atık sular gelişigüzel olarak, uygun olmayan şartlarda, belirlenen alıcı ortama direk deşarj edilmektedir. Buna karşın geçtiğimiz yıllarda Kahta ilçesinde, GAP idaresinin sağladığı finansmanla, ilçe kanalizasyon sistemi yenilenmiş, iki arıtma tesisinin yapımına başlanmış ve bunlardan biri tamamlanmıştır. Adıyaman il merkezinde ise merkez kanalizasyon sistemine ait iki adet atık su arıtma tesisi mevcut olup, merkez Eğri Çayı'nda bulunan küçük kapasiteli arıtma tesisi, çökertme havuzlarından ibarettir ve tam kapasite ile çalışmamaktadır. Bu arıtma tesisi Adıyaman merkez nüfusunun %10'una tekabül etmektedir. Adıyaman il merkezi Atatürk Barajı'nda en fazla kirliliğe neden olan yerleşim yeridir. Adıyaman ilinde topoğrafya ve kot farkı nedeniyle kanalizasyon iki ayrı noktada toplanmıştır. İl nüfusunun %10'luk

kesimi bir arıtmaya bağlanmış, geri kalan %90'lık kesim ise herhangi bir arıtmaya tabi tutulmadan deşarj edilmektedir. Arıtması olmayan ve ilin %90'ının kanalizasyonunu topladığı bu kısımda, atık sular İncesu Deresi ile birleşerek doğrudan baraj gölüne deşarj edilmektedir. Sitilce mevkinde bulunan büyük atık su arıtma tesisinde 6 adet havuz mevcut olup, 2 adet havuzun kaba inşaatı bitmiştir. Diğer 4 adet havuz çukurdan ibarettir. Kış aylarında havuzlarda doğal olarak biriken yağmur suları için gerekli emniyet tedbirleri alınmadığından tehlike arz etmektedir. Yaz aylarında ise bu sular koku ve sivrisinek yatağı oluşturmaktadır.

Ayrıca, atık sular ile civarda bulunan halk tarafından sebze ve meyve bahçeleri sulanmakta ve geri kalan atık sular direk olarak Atatürk Baraj Gölü'ne akıtılmaktadır. Bu durumlardan dolayı özellikle yaz aylarında artan koku ile birlikte sivrisinek, karasinek ve çeşitli haşerelerin üremesi, insan ve çevre sağlığı sorunlarına ve telafisi zor çevre kirliliğine neden olmaktadır.

Atık Yönetimi: Bölgede şu anda var olan atık su arıtımını sağlayabilecek aktif bir tesis mevcut değildir. Bu nedenle Bölge'de acil olarak eksik kanalizasyon şebekelerinin tamamlanması ve ileri atık su arıtımı sağlayabilen bir arıtma tesisinin devreye sokulması gerekmektedir. Atatürk Barajı'nı en fazla kirleten kaynağın Adıyaman merkez atık sularının olduğu göz önüne alındığında arıtma tesisi projelendirilmesinin bölge için öncelikli olması şarttır.

Adıyaman ili, mevcut altyapı eksiklikleri sebebiyle sağlıklı işleyen bir katı atık yönetimine sahip değildir. Günümüzde ilde nüfus artışı ve köyden kente göçlerle birlikte yoğun ve plansız yapılaşma neticesinde katı atık sorunu büyük bir çevre problemi haline gelmiştir. Bu durum il genelinde olduğu kadar ilçeler için de aynı sorunları oluşturmaktadır. Özellikle uzun yıllardır çöplerin ilçe ve belde belediyeleri tarafından gelişigüzel şekilde yüzeysel su kaynakları civarına, ormanlık alanlara ve

yol kenarlarına atılması neticesi çevresel açıdan su, arazi ve hava kirliliği problemleri ortaya çıkmaktadır.

İl merkezinin evsel atıkları belediye tarafından toplanmaktadır. Toplanan atıklar Adıyaman kentinin yaklaşık 7 kilometre güneydoğusunda bulunan mevkide depolanmaktadır. İl merkezinde oluşan tıbbi atıkların bir kısmı İstanbul, Ankara, Antalya, Sivas ve Muğla illerinde bulunan yakma tesislerinde, bir kısmı da düzensiz depolanmak suretiyle ortadan kaldırılmaktadır. Hastane ve sağlık ocaklarından oluşan tıbbi atıklar geçici konteynerlerde, usulüne uygun torbalama sistemi ile evsel atıklardan ayrı olarak depolanmaktadır. Ancak; yok edilmesi işlemi, belirli aralıklarda evsel nitelikli atıklarla beraber vahşi deponi (düzensiz depolama sahası) alanında yapılmaktadır. İl sınırları içinde özellikle hayvan kadvralarının yok edildiği tesis bulunmamakla birlikte gelişigüzel olarak evsel atıklarla karıştırılmakta ve birlikte toplanarak depolanmaktadır. Mezbaha atıkları da hayvan kadvraları ile aynı şekilde toplanmakta ve taşınmaktadır.

Adıyaman ilinde katı atıkların biriktirilme ve toplama işlemlerinin yürütülmesi görevi Adıyaman Belediyesi tarafından atanan özel firma tarafından yürütülmektedir. Özel firma ilin katı atıklarının toplanmasından ortadan kaldırılmasına kadar olan tüm işlemleri yapmaktadır. Adıyaman ili sınırları içinde toplanan atıkların tamamı vahşi depolama alanında depolanmakta olup; kompost tesisi bulunmamaktadır. Adıyaman ilinde 2005 yılında “Adıyaman Belediyeler Birliği” kurulmuştur. Birliğin üyeleri; Adıyaman Belediyesi, Besni, Gölbaşı, Kahta, Samsat, Tut, Çelikhhan ilçe belediyeleri ile Yaylakonak, Balkar, Harmanlı, Bölükayla, Pınarbaşı, Şambayat ve Kesmetepe belde belediyeleridir. Birlik kapsamında il için katı atıkların düzenli depolamayla uzaklaştırılabileceği yeni bir deponi alanı belirlenmiş ve “Entegre Katı Atık Yönetim Projesi” hazırlanarak, 2007 yılında Çevre ve Orman Bakanlığı’ndan “ÇED Olumlu Belgesi” alınmıştır.

Proje kapsamında, Adıyaman Belediyesi, Çevre ve Orman Bakanlığı ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi ortak finansmanı ile “Adıyaman Belediyeler Birliği Katı Atık Düzenli Depolama Tesisi” inşaat çalışmalarına 2011’de başlamıştır. 2012 yılında işletmeye alınması öngörülen tesis, Birliğe üye tüm belediyeler tarafından kullanılacaktır. Aynı zamanda il genelinde atıkların geri kazanımı çalışmaları hızlandırılmalı ve teşvik edilmelidir.

Batman

Kanalizasyon: İl merkezinde nüfusun %90’dan fazlası merkezi kanalizasyon sistemine bağlıdır. Mevcut kanalizasyon şebekesi İller Bankası standartlarına göre tasarlanmıştır. Batman şehir merkezi evsel atık suları, arıtım yapılmadan doğrudan doğruya alıcı ortama deşarj edilmektedir. TÜPRAŞ Rafinerisi’nin hem endüstriyel hem de evsel atık suyunu arıttığı bir atık su arıtım tesisi bulunmaktadır. Arıtım tesisi faaliyette olup, tesisin süreç akışı uygun özelliklere sahiptir. Tesis çıkış suyu kalitesi, doğrudan doğruya İluh Deresi’ne deşarj edilmeye uygundur. TPAO ve BOTAS’ın arıtım tesisleri bulunmamaktadır. İl içinde, Merkez Belediyesi’nin yanı sıra, Beşiri, İkkiköprü, Gercüş, Hisar, Kayapınar ve Balpınar belediyelerinin yetersiz düzeyde kanalizasyon şebekeleri bulunmaktadır. Hasankeyf ve Kozluk belediyelerinin kanalizasyon şebekeleri yoktur. İl içinde hiçbir belediyenin atık su arıtma tesisi bulunmamaktadır. Kanalizasyon şebekesine bağlı olmayan yerleşimler, ya lağım çukurlarını kullanmakta ya da atıklarını doğrudan doğruya en yakın bir çukur veya dere yatağına deşarj etmektedir. Bu atıklar daha sonra kuyu alanı civarındaki tarlaları ve sonrasında da bu kuyulardan temin edilen suları kirletmektedir. Yaz aylarında yerel çiftçiler İluh Deresi atık sularını, ekinlerini sulamak için kullanmaktadır. Şehrin mevcut çamur veya atık suyunun bertarafı veya yeniden kullanımı için çok yönlü bir programı bulunmamaktadır. Şu an TÜPRAŞ atık su arıtım tesisinden çıkan çamur, lisanslı bertaraf tesislerinde uzaklaştırılmakta ve atık su çıkış suyu çiftçiler tarafından kullanılmaktadır.

Atık Yönetimi: İl gelişmiş bir sanayi bölgesi olmadığı için endüstriyel atıklardan ziyade evsel atıkların oluşturduğu bir kirlenme söz konusudur. Şehrin evsel atıkları Belediye Temizlik Müdürlüğü bünyesinde yapılan çalışmalarla toplanmaktadır. Toplanan atıklar, şehir merkezine 17 kilometre uzaklıkta bulunan Raman Katı Atık Sahası'nda depolanmaktadır. Transfer istasyonu bulunmamaktadır. İl Çevre Müdürlüğü'nce atık kâğıtlar toplanarak geri kazanım sağlanmaktadır. Düzenli katı atık sahasındaki atıklar, sağlıksız koşullarda çöp ayıklayıcılar tarafından değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Hastane ve sağlık ocaklarından toplanan özel atıklar çöp depolama sahasının ayrı bir bölgesinde düzensiz olarak depolanmakta, sadece üzeri toprak dolgu ile örtülmektedir. Hastane ve sağlık ocaklarının atıkları günlük olarak toplanmaktadır. Katı atık veya inşaat molozları ise özellikle dere yatakları ve boş araziler gibi ortak alanlara kontrolsüzce bırakılmaktadır.

Diyarbakır

Kanalizasyon: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Atık Su Arıtma Tesisi, DİSKİ Genel Müdürlüğü tarafından faaliyete geçirilmiştir. Kent içindeki atık suların toplanıp tekrar kullanıma sunulması amacıyla yapılan toplama sistemleri üç alt kademe belediyesinden, Suriçi ve Yenişehir Belediyesi sınırları dâhilinde tamamlanmış olup, Bağlar Belediyesi sınırları içindeki yerleşim alanlarında tamamlama çalışmaları sürdürülmektedir. Altyapısı tamamen yenilenmiş olan Suriçi Belediyesi sınırları içinde evsel atık sular ve yağmur suları için ayrı toplama sistemleri yerleştirilmiş olmakla birlikte, büyük oranda eski toplama sistemlerinin kullanıldığı diğer yerleşim alanlarında evsel atık sular ve yağmur suları henüz aynı sistemle toplanmaya devam etmektedir.

Atık su arıtma tesisi çamur arıtım ünitesinden çıkan çürümüş çamurları gerekli analiz ve araştırmalardan sonra uygun bulunursa tarım arazilerinde toprak iyileştirici ve gübre olarak kullanılması düşünülmektedir. Çıkacak olan metan gazının ise ısınma amaçlı kullanılması planlanmaktadır.

Atık Yönetimi: İlde hâlen kullanılan atık depolama sahasında düzensiz depolama yapılmaktadır, söz konusu alan da ömrünü doldurmak üzeredir. İlçelerde de aynı durum söz konusudur. Belediyelerce toplanan atıklar arazide düzensiz depolamayla bertaraf edilmeye çalışılmaktadır. İl merkezinde Büyükşehir Belediye Başkanlığı tarafından planlanan Düzenli Depolama ve Kompost Tesisi, proje aşamasındadır. İlde toplanan atıkların büyük bir bölümünü organik atıklar oluşturmaktadır.

İl sınırları dahilinde tehlikeli ve zararlı atık açığa çıkaran sanayi tesisi, NV Turkse Perenco temel olarak petrol ve su karışımını yeryüzüne çıkarmakta ve atık su enjekte kuyuları yardımıyla petrolü alındığı formasyona tekrar enjekte etmektedir. Ancak kimi zaman boru hatlarında meydana gelen hasarlardan kaynaklı sızıntılar bulunduğu ortamı kirletmektedir. Petrolle kirlenen topraklar, NV Turkse Perenco tarafından biyoremediasyon (Bir çevre kirleticisini uzaklaştırmak için mikropların kullanılması) yöntemi ile temizlenmektedir. Sıvı yağlar otomotiv sektöründen, fabrikalardan ve iş makinalarından oluşmaktadır. İlde atık madeni yağların geri kazanımı amacıyla bir tesis kurulmuş olup henüz faaliyete geçmemiştir. İlde atık pil, akü ve bataryaların geçici olarak depolanması amacı ile kurulu tesisler bulunmakta olup maksimum 90 gün depolanan bu atıklar, lisanslı taşıyıcılarla bertaraf edilmek üzere anlaşmalı tesislere taşınmaktadır.

Büyük miktarlardaki inşaat ve yıkıntı atıkları için Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi eski bir kil ocağını inşaat ve yıkıntı atıkların depolanması için kullanmaktadır. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin bütün atıkları,

aktarma istasyonu üzerinden Kamışpınar Köyü yakınlarında Keşiştepe mevkisinde eski bir kum ocağına gitmektedir. Yeni Çöp Depolama Alanı tespit edilmiştir. Tüm ilçe merkezlerinde mevcut bertaraf yöntemi düzensiz depolama şeklindedir.

Gaziantep

Kanalizasyon: Şehrin atık sularının toplanıp arıtıldığı dört adet atık su arıtma tesisi bulunmaktadır. Atık su arıtma tesislerinde açığa çıkan biogaz ile çalışan elektrik ve ısı enerjisi üretim amaçlı kojenerasyon tesisi 2007 yılında kurulmuştur. Bu sistemde 20.000 m³/gün 'lük biyogazdan 1650kW'lık elektrik üretimi yapılmaktadır. Yağmur suyu çalışmaları kapsamında şehrin değişik mahallelerinde muhtelif çaplarda yağmur suyu borusu döşenmiştir.

Atık Yönetimi: Çöp depolama sistemi ile ilgili ihale belediye tarafından yapılmıştır. Bu projeye göre çöpler kendi içerisinde sınıflandırıldıktan sonra yakılacak ve buradan elektrik enerjisi elde edilecektir. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Katı Atık Düzenli Depo Tesisleri'nde toplanılan evsel katı atıklardan çıkan metan gazı sıkıştırılmış doğal gazla dönüştürülerek elde edilen gaz, elektrik üretiminde ve araçlarda yakıt olarak kullanılacaktır.

Ayrıca, Nizip Belediyesi GAP Bölge Kalkınma İdaresi finansmanı ile, Katı Atık Düzenli Depolama Tesisi inşaat çalışmalarını 2011 yılı içinde tamamlamıştır. Mevcut vahşi depolama alanının rehabilitasyonu çalışmaları da hâlen yürütülmektedir.

Kilis

Kanalizasyon: İldeki mevcut kanalizasyon sistemi ayırık sistem tarzında olup, oldukça eskidir. Kanalizasyon hattı ile toplanan

atık sular kolektör hattı ile yerleşim alanı dışında İnanlı Deresi'ne akarak sureti ile deşarj edilmektedir. Kanalizasyon şebekesinde standartlara uygun asbest boru kullanılmaktadır. Kilis Atık Su Arıtma Tesisi'nin kurulabilmesi için İller Bankası Genel Müdürlüğü Etüt Plan ve Yol Dairesi'nce kesin projelendirme ihalesi geçtiğimiz yıllarda sonuçlandırılmış ve inşaatına başlanmıştır. Merkezlik mevkiinde yapımı süren tesis % 80'lik kısmı tamamlanmış olan tesisin 2013 yılının ilk aylarında işletmeye açılması planlanmaktadır. Elbeyli İlçesinde atık sular kanalizasyon şebekesinin son noktasında bulunan lağım çıkışıdan sonra yerleşim ve tarım alanı olmayan bir alana dökülmektedir. Belediye arıtma tesisi yapmak için çalışmalarına başlamıştır. Yavuzlu Beldesi Belediyesi tarafından kanalizasyon sistemi yapılmış ancak bazı mahallelerin kanalizasyon hattı yapılmamıştır. Polateli ilçesinin %80'inde kanalizasyon sistemi mevcuttur, sistem sadece yeni bağlanan yerleşimlerde tamamlanmamıştır. Musabeyli ilçesinde ise kanalizasyon hattı ilçe merkezine döşenmeye başlanmıştır. İl ve ilçelerde, henüz bir atık su arıtma tesisi yapılmamıştır.

Atık Yönetimi: Kilis Belediyesi, Çevre ve Orman Bakanlığı ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi finansmanında inşaatı tamamlanan Katı Atık Düzenli Depolama Tesisi, ruhsatlandırma işlemlerini müteakiben 2011 yılı içinde işletmeye alınmıştır. Mevcut vahşi depolama alanının rehabilitasyonu çalışmaları da GAP Bölge Kalkınma İdaresi finansmanı ile gerçekleştirilmiştir.

Mardin

Kanalizasyon: Kızıltepe, Gökçe, Midyat, Acırlı ve Savur belediyelerinde kanalizasyon şebekesi yeterli görülmektedir. Kabala, Yalım, Dargeçit, Derik, Dikmen, Yüceli, Ömerli, Çavuşlu, Gelinkaya, Şenköy, Sürgücü ve Yeşilli olmak üzere toplam oniki belediyede yetersiz olan şebekenin yanı sıra; Yeşilalan, Yolbaşı, Söğütlü, Şenyurt, Kılavuz, Sümer ve

Ortaköy belediyelerinde şebeke yoktur. Altyapı kapsamında Mardin ili kanalizasyon yapısı yetersiz görülmektedir. Atık su arıtma tesisi ise il bütününde bulunmamaktadır.

Atık Yönetimi: İlde oluşan evsel kaynaklı katı atıklar çevreye gelişigüzel boşaltılmaktadır. İlin yaşanabilir sit şehri olması ve konutların ve sokakların konumu nedeni ile çöp toplama araçları sokaklara girememekte ve bu nedenle evsel atıkların ara depolanmasında kullanılan donanım da yetersiz kalmaktadır. Katı atıkların yok edilmesi işlemi başlangıç aşamasında sekteye uğramakta ve bu durum atıkların yönetimi konusunda önemli bir sorun yaratmaktadır. İl merkezinde ve ilçelerde toplanan çöpler, yerleşim alanlarının yakınlarında ve yol kenarlarında seçilen yerlerde düzensiz olarak depolanmaktadır. Depolanan bu çöplerin yanması sonucu oluşan duman hem hava kirliliğine neden olmakta hem de önemli bir trafik sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Hastanelerin ürettiği atıklar ile evsel atıklar ayrı ayrı biriktirilmekle beraber, belediyelerinin lisanslı tıbbi atık toplama aracı olmadığından tıbbi atıklar ile diğer atıklar birlikte taşınmakta ve depolanmaktadır. Mardin Belediyesi, Çevre ve Orman Bakanlığı ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi ortak finansmanı ile “Mardin Katı Atık Düzenli Depolama Tesisi” inşaat çalışmalarına 2011 yılında başlanmıştır. Tesisin 2012 yılında işletmeye alınması planlanmaktadır.

Siirt

Kanalizasyon: Artan nüfusla birlikte gelişen şehrin kanalizasyon şebekesi yetersiz kalmıştır. Şehrin çevresinde gelişigüzel yerleşim alanları oluşmuş bu alanlarda kanalizasyon bulunmadığından yeni bir şebeke yapılması zorunlu hale gelmiştir. Yağmur suyu kanalı yalnız belirli bir kesimde mevcut olup, yağmur sularının bol olduğu diğer kesimlerde de su kanalı yapılması gerekmektedir. Ayrıca, şehrin sağlığı açısından kurulması zorunlu olan atık su arıtma tesisinin projesi bitmiş

olup, uygulama için ihale aşaması devam etmektedir. İlçelerin de kanalizasyon sistemleri yetersiz olmakla birlikte, Pervari ve Kurtalan ilçelerinde kanalizasyon inşaatları devam etmektedir.

Ziyaret Belediyesi'ne ait kanalizasyon şebekesi yeterlidir; Aydınlar ve Atabağı belediyelerinde ise kanalizasyon şebekesi bulunmamaktadır. Diğer belediyeler ise yetersiz şebeke sistemine sahiptir. Merkez ilçede arıtma tesisi bulunmaktadır, Aydınlar ilçesinde bulunan tesis ise yetersiz durumdadır. Diğer yerleşimlerde arıtma tesisi bulunmamaktadır.

Atık Yönetimi: İlde oluşan katı atıkların hemen hemen tamamını evsel atıklar oluşturmaktadır. İlde çarşı içlerinde oluşan atıklar gece, diğer semtlerdeki atıklar gün aşırı temizlenmektedir. Ayrıca, yoğun göçün bir sonucu olarak, hayvan gübreleri gelişigüzel atılmaktadır. Şehrin belirli bölümlerine yerleştirilen konteynerlerde biriktirilen çöpler kepçe ve kamyonlarla il merkezine 3 kilometre uzaklıkta, Hadervis Yolu Bitsen Kehf mevkinde vahşi depolama şeklinde depolanmaktadır. Hâlen tüm şehirlerde katı atıklar vahşi depolama ile bertaraf edilmektedir. GAP Bölgesi Katı Atık Yönetimi Projesi kapsamında, Siirt Katı Atık Düzenli Depolama Tesisi Uygulama Projesi'ne ait ihale 2005 yılında yapılmıştır. 2009 yılında başlayan inşaat çalışmaları %70 oranında tamamlanmıştır. Tesis, Dumlupınar Mahallesi ile Çınarlısu arasındaki mevkide yer almaktadır.

Şanlıurfa

Kanalizasyon: İlde oluşan katı atıkların hemen hemen tamamını evsel atıklar oluşturmaktadır. İlde çarşı içlerinde oluşan atıklar gece, diğer semtlerdeki atıklar gün aşırı temizlenmektedir. Ayrıca, yoğun göçün bir sonucu olarak, hayvan gübreleri gelişigüzel atılmaktadır. Şehrin belirli bölümlerine yerleştirilen konteynerlerde biriktirilen çöpler kepçe ve kamyonlarla il merkezine 3 kilometre uzaklıkta, Hadervis Yolu Bitsen

Kehf mevkisinde vahşi depolama şeklinde depolanmaktadır. Hâlen tüm şehirlerde katı atıklar vahşi depolama ile bertaraf edilmektedir. GAP Bölgesi Katı Atık Yönetimi Projesi kapsamında, Siirt Katı Atık Düzenli Depolama Tesisi Uygulama Projesi'ne ait ihale 2005 yılında yapılmıştır. 2009 yılında başlayan inşaat çalışmaları %70 oranında tamamlanmıştır. Tesis, Dumlupınar Mahallesi ile Çınarlısu arasındaki mevkide yer almaktadır.

Akçakale Belediyesi: İlçe merkezinde kanalizasyon sistemi mevcuttur. Atık sular arıtma tesisinden sonra ana tahliye kanalı ile deşarj edilmektedir ve bu sular Suriye'ye gitmektedir. Ancak ilçeye bağlı Pekmezli Beldesi'nde arıtma tesisi mevcut değildir ve atık sular direkt olarak açık araziye deşarj edilmektedir.

Birecik Belediyesi: Merkez ve ilçeye bağlı Ayran (%80) ve Mezra beldelerinde (%40) kanalizasyon mevcuttur. Ancak hiçbirinde atık su arıtma tesisi bulunmamaktadır. İlçe merkezi ve Mezra Beldesi direkt olarak, Ayran Beldesi ise Ferho Deresi ile atık sularını Fırat Nehri'ne deşarj etmektedir.

Bozova ilçe merkezinin büyük bir kısmı kanalizasyon alt yapısına sahiptir. Atık su arıtma tesisi bulunmamaktadır ve atık sular direkt olarak Atatürk Baraj Gölü'ne deşarj edilmektedir. Özellikle deşarj noktası, Şanlıurfa'nın içme suyu alma yapısına oldukça yakın bir mesafededir. İlçenin içme suyu kaynakları ise yer altı sularıdır. İlçeye bağlı Yaylak ve Yaslıca beldelerinde kanalizasyon sistemi bulunmamaktadır ve atık sular direkt olarak araziye bırakılmaktadır.

Ceylanpınar ilçe merkezinin tümünde kanalizasyon tesisi mevcuttur ve atık su arıtma tesisi bulunmaktadır (Stabilizasyon havuzları). Arıttıktan sonra sular Habur Deresi'ne deşarj edilmektedir. Hilvan ilçe merkezinin %70-80'i kanalizasyon sistemine sahiptir. İlçede atık su

arıtma tesisi bulunmamaktadır. Atık sular Bahçecik mevkisinden direkt olarak Atatürk Baraj Gölü'ne deşarj edilmektedir.

Harran ilçe merkezi tarihî sit alanı içinde yer almaktadır ve kanalizasyon sistemi bulunmamaktadır. İlçe genelinde sızdırmalı foseptikler kullanılmaktadır ve oluşan atık suların büyük bir bölümü ana tahliye kanalına verilmektedir.

Halfeti ilçe merkezinin %40'ında kanalizasyon mevcuttur. İlçede arıtma tesisi bulunmamaktadır ve atık sular Birecik Baraj Gölü'ne deşarj edilmektedir. İlçeye bağlı Argıl ve Yukarıgöklü beldelerinde kanalizasyon bulunmamaktadır ve atık sular araziye direkt olarak bırakılmaktadır. Siverek ilçe merkezinin tümünde kanalizasyon şebekesi mevcuttur. Ancak, atık su arıtma tesisi bulunmamaktadır ve atık sular taşkın kontrolü kanalı ile Hacıhıdır Baraj Gölü'ne deşarj edilmektedir. İlçeye bağlı Gürakar ve Kapıkaya beldelerinde kanalizasyon sistemi bulunmamaktadır ve atık sular araziye bırakılmaktadır.

Suruç ilçe merkezi ve belediyeye bağlı Onbirnisan Beldesi'nde (%98) kanalizasyon sistemi mevcuttur. İlçe merkezinde toplanan atık sular İller Bankası tarafından yaptırılan atık su arıtma tesisinde (stabilizasyon havuzları) arıtılmaktadır. Deşarj sularının büyük bir bölümü sulama suyu olarak kullanılmaktadır, bir kısmı ise kuru derelere verilmektedir. Onbirnisan Beldesi'nde ise atık su arıtma tesisi bulunmamaktadır.

Viranşehir ilçe merkezinin yaklaşık %75'inde kanalizasyon şebekesi mevcuttur. İlçede arıtma tesisi bulunmamaktadır ve atık sular Cırcıp Deresi'ne deşarj edilmektedir. İlçeye bağlı Eyyüpnebi Beldesi'nde kanalizasyon şebekesi bulunmamaktadır. Bölgede acil olarak eksik kanalizasyon şebekelerinin tamamlanması ve ileri atık su arıtımı sağlayabilen bir arıtma tesisinin devreye sokulması gerekmektedir. İl merkezi atık sularının direkt olarak Harran Ovası'nda toplandığı ve burada

tarımsal amaçlı sulama suyu olarak kullanıldığı göz önüne alındığında arıtma tesisi projelendirilmesinin Bölge için öncelikli olması şarttır.

Atık Yönetimi: İl merkezinde ekonomik gelişme ve nüfus artışına bağlı olarak evsel katı atık miktarları yıllara göre artış gösterirken, ilçelerde yoğun göçe bağlı olarak katı atık miktarları azalmıştır. Tıbbi atıklar; hastanelerin kullandığı tıbbi malzeme, ilaçlar, ameliyat malzemeleri ve artıklardan oluşmaktadır. Hastalar veya hastalık yapıcı mikroplar ile doğrudan temas etmiş olan atıklar; toksik, korozif, radyoaktif veya yanıcı maddeler ile her türlü kesici, delici veya benzeri özelliklere sahip aletler; enfekte ve tehlikeli atıklar olduğundan uygun hijyenik ve teknolojik koşullarda bertaraf edilmelidirler. Tıbbi atıklar genellikle evsel atıklardan ayrı toplanıp, çöp deponi alanlarına götürülmektedir. Bu atıklar ya yakılmakta ya da çöp deponi alanı içinde ayrı bir şekilde gömülmektedir.

İlde bitkisel yağ rafinasyonlarından çıkan atık yağlar sabun yapımında kullanılmak üzere Gaziantep'in Nizip ilçesinde sabun üretimini yapan firmalara gönderilmektedir. İl genelinde ambalaj atıklarını toplandığı, ayrıştırıldığı ve geri dönüşümünün yapıldığı tesis bulunmamaktadır. Oluşan ambalaj atıkları sokak toplayıcıları tarafından birtakım ilkel yöntemlerle toplanmaktadır.

İl merkezinde belediyeye ait bir mezbaha bulunmadığı için ihtiyacı karşılayan özel kombine, değerlendirilemeyen nitelikte olan atıkları atık alanında bertaraf etmektedir. İlçelerde ise belediyelere ait mezbahalarda oluşan atıklar çöp depolama alanlarında bertaraf edilmektedir. İl merkezi ile Viranşehir ve Birecik ilçelerinde katı atıkların toplanması ve taşınması işlemleri, belediye tarafından yetkilendirilmiş özel bir şirket tarafından, diğer ilçe belediyelerde ise temizlik, belediye tarafından az sayıda işçi ve yetersiz sayıdaki araçlarla yapılmaktadır. Katı atıklar genel olarak görevli elemanlar tarafından düzenli olarak toplanmakta ve taşınmaktadır.

Ceylanpınar ve Viranşehir belediyeleri düzenli katı atık depo alını için ortak bir yer tespit etmiş olup ihale çalışmaları devam etmektedir.

Katı atıklar, Şanlıurfa Belediyesi ile Akçakale, Harran, Suruç, Bozova İlçe ve Karaköprü, Konuklu, Onbırnisan, Uğurlu belde belediyeleri tarafından oluşturulan katı atık birliği desteği ile kurulan düzenli depolama alanında bertaraf edilmektedir. Katı atık deponi alanında oluşan sızıntı suyu geri devir yöntemi uygulanarak sahanın üstünün sulanmasında kullanılmaktadır. Şanlıurfa'da katı atık birliği üyesi olmayan diğer ilçe ve belde merkezlerinde oluşan atıklar vahşi depolama ile plansız bir şekilde uzaklaştırmaktadır.

Şırnak

Kanalizasyon: Bölge akarsuları, sanayinin yeterince gelişmemiş ve bugüne kadar yoğun tarım uygulamalarının yaşanmamış olması sebebiyle ciddi bir kirlenme belirtisi göstermemektedir. Ancak Dicle Nehri, membada, özellikle kaynaktaki Etibank Bakır İşletmesi Tesisleri atıkları ile devamında Diyarbakır ve Batman illerinden kaynaklanan evsel atık sular ve sanayi atıkları ile kirlenme eğilimi göstermektedir. Sırtköy Belediyesi dışında şebekenin yeterli bulunduğu belediye yoktur. Kasrik, Mezra, Güçlükonak, Fındık, Görümlü, Hilal ve Uzungeçit belediyelerinde ise altyapı kapsamında kanalizasyon şebekesi bulunmamaktadır. Planlama alanında diğer illerde olduğu gibi Şırnak ilinde de atık su arıtma tesisi bulunmamaktadır.

Atık Yönetimi: Çöplerin toplanması ve bertaraf işlemleri kapsamında Şırnak Belediyesi 2008 yılında Düzenli Katı Atık Depolama Alanı ihalesini yapmış ve proje 2011 yılında faaliyete geçmiştir. İl merkezinde 300 adet çöp toplama konteyneri bulunmasına karşın, halk çöp toplama noktaları ve konteynerleri dururken, çöplerini düzensiz bir şekilde açık alanlara bırakmaktadır, bu da önemli çevre sorunları yaratmaktadır.

4.3. KÖYDES (Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Programı) ve BELDES (Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesinin Programı) Projeleri

GAP Bölgesi'nde de, "Köy ve Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi" projeleri kapsamında bazı destekler sağlanmıştır. Bu destekler için kullanılan ödenek miktarları aşağıda verilmiştir:

KÖYDES Kapsamında Kullanılan Ödenekler

İller	2005 Yılı	2006 Yılı	2007 Yılı	2008 Yılı	2009 Yılı	2010 Yılı
Adıyaman	3 294	27 449	26 803	6 784	6 784	7 069
Batman	3 706	26 320	28 605	5 150	5 667	6 234
Diyarbakır	8 337	58 501	64 438	15 933	19 595	19 595
Gaziantep	609	17 172	14 440	2 860	1 430	1 573
Kilis	1 353	15 484	12 636	1 435	718	790
Mardin	3 490	29 437	31 638	6 853	7 541	7 746
Siirt	3 777	25 582	24 889	5 380	5 380	5 433
Şanlıurfa	4 593	52 950	61 058	15 947	17 045	15 000
Şırnak	3 904	20 818	19 270	5 176	5 176	5 494
GAP	33 063	273 713	283 777	65 518	69 336	68 934
*Türkiye	200 000	2 000 000	2 000 000	500 000	500 000	525 000
GAP/Türkiye	16,5	13,7	14,2	13,1	13,9	13,1

* Türkiye Genelinde Ayrılan Kaynak

BELDES Kapsamında Kullanılan Ödenekler

İller	Belediye Sayısı 2007	2007 Yılı Ödenek (TL)	Belediye Sayısı 2008	2008 Yılı Ödenek (TL)
Adıyaman	23	94.843	24	75.368
Batman	6	35.385	6	26.635
Diyarbakır	8	34.813	8	28.574
Gaziantep	20	83.814	21	80.534
Kilis	4	6.531	4	6.572
Mardin	22	121.749	21	104.047
Siirt	9	45.496	9	41.838
Şanlıurfa	14	66.096	13	56.592
Şırnak	8	30.790	8	41.943
GAP	114	519.517	114	462.103
Türkiye	2.515	9.439.469	2.533	7.630.370
GAP/ Türkiye	4,5	5,5	4,5	6,1

4.4. Sosyal Destek (SODES) Programı

2008–2012 yılları arasında GAP'ın tamamlanması amacıyla GAP Eylem Planı hazırlanmış ve 18 Haziran 2008 tarih ve 26910 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak 2008/11 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile yürürlüğe konulmuştur. Söz konusu eylem planı Ekonomik Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi, Sosyal Gelişmenin Sağlanması, Altyapının Geliştirilmesi ve Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi bileşenlerinden oluşmaktadır.

Sosyal Gelişmenin Sağlanması bileşeni kapsamında; Bölge'nin sosyal göstergeler bakımından ülke ortalamalarını yakalayabilmesi ve kalkınması açısından, ekonomik büyüme ile birlikte birey ve grupların ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımlarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi, sosyal dayanışma ve bütünleşmenin artırılması gerekliliği dikkate alınarak, eğitim, sağlık, istihdam, sosyal hizmet ve yardımlar, kültür, sanat ve spor alanlarında öncelikler belirlenmiş ve kamu kurumlarının olağan ihtiyaçlarının sağlanabilmesi için GAP Eylem Planı kapsamında gerekli ödenekler ayrılmıştır.

Aynı bileşen dahilinde kamu kuruluşlarının olağan görevlerinin yanı sıra ortaya çıkan ve çıkabilecek sosyal ihtiyaçların karşılanabilmesi için daha esnek proje geliştirilebilecek ve uygulanabilecek bir yapıya gereksinim duyulmuştur. GAP Bölgesi'nde kırdan kente yaşanan hızlı ve yoğun göç, yoksulluk ve işsizlik gibi sorunların varlığı ve değişen sosyal yapının doğurduğu yeni ihtiyaçlar bölgedeki sosyal yatırımların önemini artırmıştır. Bu doğrultuda sosyal ihtiyaçları kısa sürede gidermek amacıyla, valiliklerin doğrudan sorumluluk aldığı proje odaklı Sosyal Destek Programı (SODES) hazırlanmıştır.

SODES'in amacı; GAP kapsamındaki illerde sosyal kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve sosyal refahın artırılması için yoksulluk, göç ve

kentleşme gibi sosyal sorunların giderilmesine yönelik yerel dinamiklerin harekete geçirilerek, istihdam edilebilirliğin artırılması, meslek edindirme, gelir getirici faaliyetlerin geliştirilmesi, sosyal içermenin sağlanması ile kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerin desteklenmesidir.

SODES'in kapsadığı iller; Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamındaki Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, şanlıurfa ve şırnak illeri ile başlamış daha sonra Doğu Anadolu Projesi kapsamındaki Ağrı, Ardahan, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, İğdir, Hakkari, Kars, Malatya, Muş, Tunceli ve Van illerine yaygınlaştırılmıştır.

SODES'in kapsadığı nüfus kesimleri ise, özellikle yoksulluk ve sosyal imkanlara erişimde sıkıntı yaşayan; çocuklar, gençler, kadınlar, işsizler, yoksullar, göç etmişler ve kentlerin gecekondu bölgelerinde yaşayan bireyler ve gruplardır.

SODES kapsamındaki çalışmalar toplumsal hayata etkin şekilde katılmakta zorluklarla karşılaşan bu kesimler için yeni fırsatlar oluşturmakta ve bu kesimin kendine olan güvenini artırarak toplumsal yaşamın daha sağlıklı bir şekilde işlemesine yardımcı olmaktadır. SODES bu yönüyle uygulandığı illerden başlayarak ulusal düzeyde sosyal restorasyonun gerçekteşmesine katkıda bulunmaktadır.

SODES bileşenler bazında ise; istihdam, sosyal içirme, kültür, sanat ve spor olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır.

İstihdam bileşeni kapsamındaki projeler ile istihdam edilebilirliğin artırılması, ildeki ve Bölge'deki ihtiyaçlara uygun alanlarda nitelikli işgücünün ve mesleki bilgi ve birikimin geliştirilmesi, toplumun dezavantajlı kesimlerinin istihdama erişiminin kolaylaştırılması ve kendi işini kurabileceklere destek olunması hedeflenmektedir.

Sosyal içerme bileşeni kapsamındaki projeler ile de yoksulluğun azaltılması, sosyal yardım alan yoksul kesimin kendi geçimini temin edecek duruma getirilmesine destek olunması, yaşlı, özürlü, kadın ve çocuklar gibi toplumun öncelikli kesimlerinin yaşam standartlarının yükseltilmesi ve bunlara götürülen hizmetlerin kalitesinin artırılması beklenmektedir.

Kültür, sanat ve spor bileşeni kapsamındaki projeler ise toplumun ihtiyaç duyduğu kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerin geliştirilmesi, özellikle çocukların ve gençlerin bu tür faaliyetlere yönlendirilerek yeteneklerinin açığa çıkartılması ve kendilerine ve topluma yararlı alışkanlıklar edinmelerine yardımcı olunması beklenmektedir.

4.5. Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM)

GAP İdaresi kuruluşundan bu yana, kalkınma için sadece su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine yönelik büyük ölçekli fiziksel yatırımların yeterli olamayacağını, bunun yanında insan kaynaklarının ve sosyal sermayenin geliştirilmesi gerektiğinin bilinciyle, Bölge'nin sosyal yapısının, insanların temel sorun, ihtiyaç, tutum ve beklentilerinin belirlenmesine yönelik bir dizi sosyal araştırma başlatmıştır. Bu araştırmaların sonuçları 1993 yılından itibaren alınmaya başlanmış ve gerek bu araştırmaların sonuçları ve gerekse de kalkınma kavramına getirilen çağdaş anlam ve ilkelerin ışığında, 1994 yılında, Bölgede katılımcı, eşitlikçi ve adil bir sosyal kalkınmayı gerçekleştirmeye yönelik politika, strateji ve temel eylem alanlarının tanımlandığı GAP Sosyal Eylem Planı hazırlanmıştır.

“Sürdürülebilir İnsani Kalkınma” yaklaşımı ve hedefi, sosyal boyutta yansımaları insan kaynaklarının geliştirilmesi, dezavantajlı ve kırılğan toplumsal grupların güçlendirilmesini ve kalkınma süreciyle

bütünleştirilmesini içeren eşitlikçi ve adil kalkınma, demokrasi ve sosyal sermayenin geliştirilmesini içeren katılımçılık ilkelerinde bulmaktadır.

Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM), bu ilkeler çerçevesinde, bölge kadınının bireysel, sosyal ve ekonomik becerilerini geliştirmek yoluyla bölgede cinsiyet dengeli bir kalkınmaya yol vermek amacıyla geliştirilen sosyal kalkınma programlarından biridir. Program, GAP Bölgesi'nin görece daha yoksul ve yoksun hanelerinin yaşadığı gecekondulu mahalleleri, küçük kent merkezleri ve merkezi nitelikteki köylerinde topluma dayalı merkezlerin kurulmasını, bu merkezlerde veya merkezler aracılığı ile, yerel ihtiyaçları ve hassasiyetleri dikkate alarak ve katılımçılık ilkesi çerçevesinde, öncelikle kadınlara yönelik okuma-yazma, genel sağlık, ana-çocuk sağlığı, ev ekonomisi ve beslenme, gelir getirici alanlarda beceri geliştirme vb. alanlarda eğitim programlarının geliştirilmesini, kadınların özgüvenlerinin yükseltilmesi, birlik bilincinin yaratılması ve yerel inisiyatifin artırılmasına yönelik sosyal ve kültürel faaliyetlerin örgütlenmesini içermektedir.

Bölge'de kadınların eğitim düzeyi oldukça düşüktür. Eğitim yanında istihdama katılım, sağlık standartları ve temel bilgiler açısından kadınlara ilişkin göstergeler de düşük düzeydedir. Bu durum toplumsal refahın gelişme hızını ve çocuk sağlığı ve gelişimini olumsuz etkilemektedir. Bu sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik olarak GAP İdaresi tarafından Valilikler ile işbirliği içinde, kadınlara ve çocuklara yönelik eğitim programlarının ve gelir getirici alanlarda mesleki beceri geliştirici programların uygulandığı ÇATOM kurulmaktadır. Bu güne kadar 44 ÇATOM kurulmuş bulunmaktadır.

GAP Bölgesi'nde kadınlar mesleki beceriden yoksun olmaları yanında, toplumsal rollerinin bir sonucu olarak girişimcilik becerileri de bulunmamaktadır. Girişimci olmak isteyenlerin de özellikle yoksul hanelerde örgütlü kredi mekanizmalarına ulaşabilirlikleri kısıtlıdır.

Toplumun yarısını oluşturan kadınların ekonomi dışında kalmaları ve sosyal becerilerinin düşüklüğü, toplumun gelişmesi önünde önemli bir engel teşkil etmektedir

ÇATOM'ların kuruluş amaçları GAP Bölgesi kentlerinin kıyılarında yerleşen, kent nüfusuna entegre olma şanslarından yoksun, geleneksel değerlerini beraberinde taşıyan marjinal ya da yoksulluk sınırında yaşama çabası içinde bulunan ve köylerde az gelişmiş konumda bulunan 15-50 yaş grubu kadınlarına okuma-yazma kursları, beceri eğitimi, sosyal eğitim, gelir getirici etkinlikler sunmak, onları bilinçlendirmek, bilgilendirmek, talep yaratarak sorunlarına çözüm aramaları için motive etmek, yaşadıkları toplumu mobilize ederek kaynak geliştirmeye yönlendirmek, aile ve toplum içinde statü kazanmalarına destek olmak, sosyal ve ekonomik etkinliklerde yer almalarına olanak tanımak vb. olarak özetlenebilir. Diğer bir ifade ile, ÇATOM'larda yürütülen etkinliklerle, kadınları güçlendirmek yoluyla toplumsal cinsiyet dengeli bir kalkınmayı sağlamak amaçlanmaktadır.

ÇATOM'lar:

Adıyaman (2) : Fatih Mahallesi, Gerger İlçesi

Batman (3) : Petrolkent, Yavuzselim, Yeşiltepe mahalleleri

Diyarbakır (7) : Huzurevleri, Fatihpaşa, 5 Nisan, Ziya Gökalp mahalleleri ve Çermik, Ergani ve Silvan ilçeleri

Gaziantep (1) : Şahinbey ilçesi (Merkez)

Kilis (2) : İslambey ve Ekrem Çetin mahalleleri

Mardin (9) : Meydanbaşı, Gül Medrese ve Latifiye mahalleleri ile Dargeçit, Kızıltepe, Midyat, Nusaybin, Mazıdağı ve Ömerli ilçeleri

Siirt (4) : Merkez, Kurtalan ve Şirvan ilçeleri, Kurtalan-Kayabağlar beldesi

Şanlıurfa (9) : Ahmet Yesevi Mahallesi, Parmaksızlar Konutu, Bozova, Viranşehir, Siverek, Hilvan, Ceylanpınar, Birecik ve Suruç ilçeleri

Şırnak (6) : Merkez, Cizre, Beytüşşebap, İdil, Silopi ve Uludere ilçeleri

4.6. Çocuk Okuma Odaları ve Çocuk Gelişim Merkezleri Projeleri

Ülkemizin nüfus ve yüzölçümü açısından %10'unu oluşturan GAP Bölgesi'nde son yirmi yıldır kırdan kente hızlı ve yoğun bir göç yaşanmış; bu durum işsizlik sorununu ve yoksulluğun etkilerini artırmıştır. Kırdan kente göç edenler çoğunlukla çok düşük ücret/gelir karşılığı, uç alanlarda, kayıt dışı ya da mevsimlik işlerde çalışmakta; çocuklar da hane geçimine katkıda bulunmaları amacıyla çalıştırılmaktadır. Yapılan araştırmalar yoksulluktan en fazla etkilenen nüfus gruplarının başında kadınlar ve çocuklar olduğunu göstermektedir. Kadınların sosyal ve ekonomik konumlarının iyileşmesi ise doğrudan hane refahına yansımaktadır. GAP İdaresi tarafından kalkınmanın özel hedef grupları olarak genç kız ve kadınlar ile çocukların durumunun iyileştirilmesine, özellikle çocukların eğitimde başarılarının artırılmasına yönelik olarak bütüncül ve bütünlüştürmüş bir yaklaşımla projeler yürütülmektedir. Bu projelerden biri de "Çocuk Okuma Odaları ve GAP Cheetos Çocuk Gelişim Merkezleri Projeleri"dir.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi İnsani ve Sosyal Gelişme Genel Koordinatörlüğü'nde yürütülen Çocuk Okuma Odaları ve GAP Cheetos Çocuk Gelişim Merkezleri projeleri ile okul öncesi ve okul çağındaki çocukların ders çalışabilmeleri, kitap okuyabilmeleri, araştırma yapabilmeleri ve sportif, kültürel, sanatsal faaliyetlerden yararlanabilmeleri için mekanlar oluşturulmakta ve bu yolla çocukların zihinsel, duygusal, kişisel ve sosyal gelişimlerinin desteklenmesi amaçlanmaktadır.

2002 yılından bu yana ÇATOM'ların bünyesinde Çocuk Okuma Odalarına da yer verilmektedir. 2003 yılından bu yana ise Frito Lay ile yapılan işbirliği protokolleriyle GAP Cheetos Çocuk Gelişim Merkezleri açılmaya başlanmıştır. Aralık 2012 itibariyle GAP Bölgesi kapsamında bulunan 9 ilde faaliyet gösteren ÇATOM'lar bünyesinde 15 Çocuk Okuma

Odası ile 9 GAP Cheetos Çocuk Gelişim Merkezi faaliyet göstermektedir. Çocuk Okuma Odaları'nın hedef grupları 5-6 yaş okul öncesi ve 7-14 okul çağı yaş grubundaki çocuklardır. Proje kapsamında bugüne kadar ulaşılan çocuk sayısı 18.000'dir

Mevcut Çocuk Okuma Odaları ve Cheetos Çocuk Gelişim Merkezleri:

- Adıyaman: Merkez ve Gölbaşı
- Batman: Merkez, Yeşiltepe
- Diyarbakır: Silvan, Fatihpaşa, Huzurevler
- Gaziantep: Merkez
- Kilis: Merkez
- Mardin: Ömerli ve Nusaybin İlçeleri ile İstasyon Mahallesi
- Siirt:Merkez
- Şanlıurfa: Hilvan, Siverek ve Viranşehir İlçeleri ile Ahmet Yesevi Mahallesi
- Şırnak: Merkez ve Cizre

4.7. GAP Gençlik Evleri Projesi

Gençlik, bir toplumun geleceğe uzantısı, aynı zamanda o toplumun en canlı kesimini ve değişimin temel dinamizmini oluşturmaktadır. 15-24 yaş arasındaki genç nüfus oranı ülke genelinde %18, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise %20'dir (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2007). Gerek ülke genelinde gerekse de GAP Bölgesi'nde eğitim düzeyinin düşüklüğü, bilgi toplumuna geçen bir dünyada, ülkenin geleceği ve kalkınması açısından önemli sorunlara işaret etmektedir.

Genç nüfus, yetersiz eğitim ve mesleki öğretim olanakları, yüksek düzeyde işsizlik, sosyal ve kültürel etkinlikler ve boş zamanları değerlendirme ortamlarının yetersizliğinden olumsuz yönde etkilenmektedir. Bölge, gelenekselden moderne bir geçiş dönemi

yaşamaktadır. Genç insanlar bu geçişin olumsuz etkilerinden yaşlı nesillere göre çok daha fazla etkilenmekte ve kendilerini ifade etmek için uygun araç ve mekanizmalara ihtiyaç duymaktadırlar. Sürdürülebilir sosyo-ekonomik gelişme elde edilmesinde, gençlerin toplumsal süreçlere katılımının arttığı ölçüde ve karar alma süreçlerine ve sorumluluklara katmanın, onları bir taraf olarak tanımak geçerli bir yoldur. Diğer yandan gençleri taraf olarak görmek, onlara inisiyatif vermek ve güçlendirmek, değişim süreci yaşayan ve kalkınma sorunları bulunan toplumlarda, değişimin daha sancısız gerçekleşmesi için aracı olarak görülmektedir. Bu kapsamda geliştirilen GAP Gençlik Evleri Projesi'nin hedef grubunu 15-30 yaş arası gençler oluşturmaktadır.

Gözetilen temel amaçlar ise şu şekilde sıralanmaktadır:

- GAP Bölgesinde gençlik sorunlarını her düzeyde dile getirmek ve gençlerin bakış açısından bunlara yönelik çözümler üretmek.
- Gençlerin karar alma süreçlerine ve toplumsal yaşama etkin katılımlarını sağlamak.
- Gençlerin sosyal gelişimlerini desteklemek ve mesleki becerilerini geliştirmek
- Gençlerin toplumsal sorunlar karşısında duyarlılığını artırarak toplumsal bir aktör işlevi görmesine yardımcı olmak.
- Gençlik ve Kültür Evlerinin; kurumsallaşma süreci tamamlanarak, yereldeki yapılan/yapılacak gençlik çalışmalarının gerçekleştirdiği bir platform haline getirmek, Bölge'deki gençlik kuruluşları ile ulusal ve uluslararası kuruluşlar arasında bilgi akışını sağlamak.

Kapasite Geliştirme Programları, Sosyal-Kültürel Programlar, İstihdam Programları, Toplumsal Duyarlılık Programları ise Gençlik Evleri'nde yürütülen temel faaliyet alanlarını oluşturmaktadır. Proje kapsamında GAP kapsamındaki illerde faaliyet gösteren Gençlik Evi sayısı 9'dur.

5. GAP İLLERİNDE KENTLEŞME

5.1. Adıyaman

Adıyaman, bilinen en eski yerleşim yerlerinden biridir. Cumhuriyet öncesi dönemde, 1841 yılında Adıyaman'ın ilçe merkezi olduğu görülmektedir. Vali adına görev yapan bir memur yani kaymakam tarafından yönetilen Adıyaman, 1849 yılında sancak haline getirilerek Diyarbakır'a bağlanmıştır. Bu tarihten itibaren Besni, Kahta ve Siverek ilçelerinin de Adıyaman Sancağı'na bağlandığı görülmektedir. 1859 yılında Malatya'nın sancak olmasıyla, Adıyaman tekrar ilçe haline dönüştürülmüştür. Bu durum, Adıyaman'ın çıkarılan bir yasayla il merkezi olduğu 01.12.1954 tarihine kadar devam etmiştir. Söz konusu yasayla Adıyaman il olmuştur. 22.06.1954 tarih ve 6414 sayılı yasa ile Kahta, Besni, Gerger ve Çelikhan ilçeleri ile birlikte 16 bucak da Adıyaman'a bağlanmıştır. Daha sonra 7035 sayılı kanunla 01.04.1958 tarihinde Gölbaşı, 01.04.1960 tarihinde Samsat, 09.05.1990 tarihinde 09.05.1990 tarihinde 1664 sayılı yasayla Tut ve 1991 yılında ise Sincik ilçe merkezine dönüştürülmüştür. Bugün Adıyaman'a bağlı 8 ilçe merkezi bulunmaktadır.

Adıyaman'ın 1997 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre toplam nüfusu 690.386'dır. Bunun 394.268'i şehirlerde 284.731'i köylerde yaşamaktadır. 2011 yılı nüfus sayımında ise il genel nüfusu 593.931 olarak tespit edilmiştir. Adıyaman il / ilçe merkezi nüfusu ise 356.595'dur. Köylerde ise toplam 237.336 kişi bulunmaktadır. 2000'li yılların istatistik verilerine göre nüfusun %72,1'inin ticaret, tarım ve sanayi kesiminde çalışmasına karşın, işsizlik oranı %27,9'dur.

Şehrin yapılaşmasında özellikle Eski Adıyaman bölgesi'nde kerpiç veya taş evlere rastlanmaktadır. Bu bölge dışında ise genel yapı olarak,

çok katlı betonarme binalar çoğunluktadır. Eski Samsat ilçesinin Atatürk Barajı Gölü altında kalması ile ilçe halkının büyük bir çoğunluğunun il merkezini tercih etmesi sonucu, 1990'dan itibaren kent merkezinde konut yapımında modernleşmeye doğru gidilmiştir.

Adıyaman ili aktif bir fay hattı üzerinde bulunduğundan sık sık depremlere maruz kalmaktadır. En son Mayıs-1986'da meydana gelen depremler nedeniyle 2816 konutun hasar gördüğü tespit edilmiş, afet evlerinin bir bölümü Besni, bir bölümü de Kahta ilçesinde inşa edilmiştir. Şehrin kuruluşundan, Cumhuriyet'in ilanına kadar olan dönemde, Adıyaman hakkında sağlıklı bilgilere ulaşılamamaktadır. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde, 1517-1520 yılında yapılan genel nüfus sayımına göre Adıyaman'da 79 erkek, 1540 nüfus sayımında ise 173 bekâr erkek nüfus yaşadığından söz edilmekte, kadın nüfusun sayıma dâhil edilmediği anlaşılmaktadır.

Adıyaman'ın 1955 yılından 13.966 olan nüfusunun, 1955'i izleyen nüfus sayımı dönemlerinde artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak 1970 yılında %68,4 nüfus artış hızı ile en yüksek değerine yükselmiştir. 1980 yılında ise %39,8 değerle artış hızında eskiye göre gerileme gözlenmiştir. 1985, 1990, 1997, 2000 ve 2011 nüfus oranlarına göre, nüfus artış hızının arttığı görülmektedir. Bu artış 1985'te %59.45'e, 1990'da %66.78'e (100 045), 1997'de %112'ye (nüfus 212.475'e), 2000'de %34 (nüfus 282.510) gibi yüksek bir değere ulaşmıştır. 2010 yılında ise Adıyaman'ın nüfusu 593.931 olmuştur.

Nüfus sayım sonuçları incelendiğinde merkeze bağlı kırsal nüfusun artış hızının Adıyaman nüfus artış hızından düşük olduğu görülmektedir. Özellikle 1960 yılında kırsal nüfusun 1533 kişi azalması ile artış hızı %6.63 gibi düşük bir değere ulaşmıştır. Aynı dönemde Adıyaman şehir nüfusu 2521 kişi artmıştır. Buna göre 1955-1960 dönemlerinde kırsal kesimden şehre göçün başladığı söylenebilmektedir. Adıyaman şehir

nüfusunun artış hızının yavaş olması ise şehirden başka illere göç olduğu izlenimini vermektedir. 1965 nüfus sayım döneminde kırsal kesim (-) değerden kurtulup 6064 kişinin artmasıyla (+) %25 değerle en yüksek nüfus artış hızına kavuşmuştur. Adıyaman şehir ve kırsal nüfusunu 1990 yılı artış endeksleri incelendiğinde Adıyaman şehrinin endeks değerinin 716, kırsal nüfusun endeks değerinin ise 161 olduğu görülmektedir. Bu değerlerden çıkan sonuç; şehir nüfus artış hızının kırsal nüfus artışından oldukça yüksek olduğudur. 1997 ise şehir merkezinin 100.045'ten 212.475'e yükselmesi ise Atatürk Barajı'nın il nüfusuna olan etkisine bağlı olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak 1955'ten 2000'e kadar şehir ve kırsal nüfus artış hızı düzenli bir seyir takip etmemiştir. İç ve dış göçlerin 1960 yılında ilk örnekleri yaşanmıştır. 1955-2000 yılları arasındaki Adıyaman şehir nüfusu ile toplam ilçe nüfus değerlerini incelendiğinde; Adıyaman merkez ilçeye bağlı 8 ilçe (Besni, Çelikhan, Gerger, Gölbaşı, Kahta, Samsat, Sincik ve Tut) merkez nüfusun toplamı, 2000 yılına göre (merkez ilçe 282.510, ilçelerin ise 218.764) 64.000 daha fazla olduğu görülmektedir. Kırsal kesimin nüfusu göz önünde tutulursa, merkez ilçe 358.277'ken, ilçelerinde ise 451.983'dür. Adıyaman şehrinin toplam nüfusu 810.260'dır. İl bazında nüfus artış hızları ele alındığında şehirlerin nüfus artış hızının, kırsal alanın nüfus artış hızından daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, kırsal alandan şehre devamlı göç olduğunu göstermektedir.

Adıyaman'ın 1960 yılından sonra başlayan iç göçü incelendiğinde, nüfusu şehre çeken etkenlerin; şehirde daha rahat yaşama imkânlarına kavuşmak ve iş bulmak amacıyla gerçekleştiği görülür. Kırsaldan kente göçün, 1960'lı yıllarda başladığını görülmektedir. Zira 1960'taki şehir nüfus artış hızı %33,2 iken, 1965'te %59'a, 1970'te %68,4'e, 1975'te ise %67,35'e yükselmiştir. Aynı dönemlerde kırsal kesimde nüfus artış hızı 1965'te %25,04 olmasına karşın, 1970'te %5,61'e düşmüştür. Bu sonuca göre 1960-1975 arasında kırsal kesimden Adıyaman'a iç göçün olduğu

anlaşılmaktadır. 1980'te şehir nüfus artışında düşüş, buna karşılık kırsal kesimde yükseliş gözlenmiştir (%17,7). Bunun başlıca nedeni, 1975-1980 arasında kırsaldan kente göçün yavaşlaması, buna karşılık kentin dışarıya göç vermesidir. Kırsal kesimden kente göçün 1980 yılından itibaren tekrar başladığı görülmektedir. Zira Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında Atatürk Barajı'nın yapımında Adıyaman il sınırları içindeki Samsat ilçesi ile birlikte 12 köy ve 46 mezra tamamen sular altında kalmıştır. Bu proje'den kısmen etkilenen köy sayısı 53 olup, 1990 Genel Nüfus Sayımı'na göre 58.645 kişi, yaşamış olduğu köy ve mezraları terk etmek zorunda kalmıştır. Bu da iç göçün hızlanmasına yol açmıştır.

Adıyaman'dan diğer illere nüfus hareketi ele alındığında, şehirden dışarıya olan göçün, kırsal alandan şehre gelen iç göç kadar yoğun olduğu görülmektedir. Adıyaman'da işçi istihdam edecek sanayi alt yapısı olmadığından, il dışına yoğun bir nüfus hareketi görülmektedir. Adıyaman'ın düzensiz kentleşmesinde, eğitim ve buna bağlı olan başka sebepler de dış göçü hızlandıran etkenlerdendir. 1990 yılında 100.045 olan il merkezi nüfusu 1997 yılında 212.475 yükselerek %100'ün üstünde bir artış göstermiş, 2000 yılında ise 282.510'a yükselmiştir. Bu duruma göre Adıyaman'da şehirleşme oranı Türkiye genel şehirleşme oranından çok daha fazladır. Bu yüksek değer şehirleşme talebi açısından önemli bir göstergedir. 2011 yılı verilerine göre Adıyaman'ın şehirleşme oranı %58,7 olmuştur.

5.2. Batman

Batman, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Diyarbakır Havzası'nın güneydoğu bölümünde yer almaktadır. Şehir, petrole bağlı olarak hızlı bir gelişme göstermiş, Tilmis Ovası'nın kuzeybatı bölümünü kaplamıştır. Batman, 1950 öncesinde şimdiki İluh Mahallesi'nin bulunduğu alanda küçük bir köy merkezi iken Raman Dağı'nda petrolün bulunmasıyla hızla gelişerek il statüsü kazanmıştır. Petrol üretimi ve ilk rafinerinin

kurulmasıyla gelişen İluh Köyü, Batman adıyla 1955 yılında belediye, 1957'de ilçe merkezi ve 1990 yılında ise il merkezi olmuştur. 1955'ten itibaren bu adla anılmaktadır. Günümüzde bu hızlı gelişimin olumsuz sonuçları ile birlikte Batman şehir nüfusu 2010 yılı verilerine göre 325.020'ye ulaşmıştır.

Batman son 30- 40 yıllık dönemde hızla gelişerek orta ölçekli bir şehir haline gelmiştir. Bununla birlikte plansız ve hızlı kentleşme beraberinde önemli bazı sorunları doğurmuştur. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde göç ve şehirleşmenin etkisiyle ortaya çıkan hava ve su kirliliği, ulaşım karmaşası, tarımsal arazilerin şehir tarafından işgal edilmesi gibi sorunlar Batman'da da görülmektedir. Bu sorunlardan başka son yıllarda bahar mevsimlerinde yaşanan sel ve taşkın olayları, meteorolojik bir olay olmanın dışında plansız ve hızlı kentleşmenin bir sonucu olarak kendini göstermektedir.

Batman'daki şehirleşme hareketleri, kendi içinde farklı özellikler göstermektedir. Batman'da 1990 yılına kadar olan kentleşme hareketlerinde sanayi yatırımları etkili olmuştur. 1980 yılından sonra aşırı göç alan Batman, çok hızlı ve plansız bir şekilde gelişmiştir. 2011 yılında Batman'ın şehirleşme oranı %73,2 olmuştur.

5.3. Diyarbakır

Tarihi M.Ö. 7500'lere kadar uzanan Diyarbakır, bölgede her zaman merkezi bir konuma sahip olmuştur. Kentin, Mezopotamya'nın verimli topraklarını sulayan Dicle Nehri'nin yanında kurulmuş olması, Ortadoğu'da Anadolu, Irak, İran ve Suriye arasında bir köprü görevi görmesi nedeniyle birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve bir yerleşim yeri olarak sürekli bir çekim merkezi olmuştur.

Ancak, Diyarbakır'da kentleşme sürecine bakıldığında, kentleşme kriterleri arasından sadece demografik açıdan kentleşme sürecinin gerçekleştiği görülmektedir. Çünkü bölgede yaşanan bazı siyasi ve sosyal gelişmelerin sonucunda bazı kentleşme problemleri yaşanmıştır. Tüm bunlar Diyarbakır'da, nüfusun birkaç yıl içinde 2-3 kat artması sonucunu doğurmuştur. Bu, demografik ve kentleşme açısından öngörülebilir bir gelişme değildir. Diyarbakır ilinin nüfusu, TÜİK 2010 Nüfus Sayımı'na göre 1.528.958'dir. Şehir merkezi yani asıl Diyarbakır kentinin merkez nüfusu ise 843.460'tır.

Nüfusu ile Gaziantep'ten sonra Güneydoğu'nun ikinci büyük kenti olan Diyarbakır'da kilometrekareye düşen insan sayısı 95'tir. Bu, 88 olan Türkiye ortalamasının üzerindedir. 1990-2000 döneminde yıllık nüfus artış hızı binde 21.73'tür. Türkiye ortalaması ise binde 18,3'dür. Diyarbakır nüfusunun yüzde 53'ünü çocuklar oluşturmaktadır. İl genelinde erkek nüfusunun yarısını 17 yaşından, kadın nüfusunun yarısını da 18 yaşından küçük kişiler oluşturmaktadır. Diyarbakır'da yaşayanların %87'sini Diyarbakır doğumlular oluştururken, Diyarbakır doğumlu olmayan nüfus içinde ilk sırayı Mardin, ikinci sırayı Bingöl doğumlular almaktadır. Diyarbakır'ın şehirleşme oranı 2011 verilerine göre %71,3'tür.

Diyarbakır'ın şehirleşme oranı 2011 verilerine göre %71,3'tür.

5.4. Gaziantep

Gaziantep tarihin en eski yerleşim yerlerinden biridir. Kent, kuruluşundan bugüne önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. İpek Yolu üzerinde olması nedeniyle de ticaretle uğraşanların uğrak merkezi olarak önemli bir rol oynamıştır.

Gaziantep, Türkiye'nin 13. büyük ili iken, nüfus açısından 6. sırada yer almaktadır. 2010 yılı nüfusuna göre Türkiye nüfusunun %76,2'si şehirlerde,

%23,7'i köylerde yaşarken, Gaziantep'te şehirlerde yaşayanların oranı %88,3, köylerde yaşayanların oranı %11,7'tir. Gaziantep Büyükşehir nüfusunun, Gaziantep il nüfusu içindeki payı ise %78,8'tür. Gaziantep şehir nüfusu özellikle 1960 yılından sonra artış göstermeye başlamıştır. Bu artış 1975'ten sonra hızlanmıştır. Ayrıca Gaziantep bu yıllardan sonra doğal nüfus artışının yanı sıra, giderek artan oranda diğer illerden göç almaya başlamıştır.

Gaziantep nüfus verisi ayrıntılarına bakıldığında; Gaziantep'te doğanların toplam il nüfusu içindeki payı 1935 yılında %93,7 iken, 1975'te %89,1'e, 2000 yılında ise %78,8'e düştüğü gözlenmiştir. Bu değişim, diğer illerden Gaziantep'e yönelik bir göç olduğunun ve bunun Gaziantep Büyükşehir nüfusu içindeki payını artırdığının bir göstergesidir. Gaziantep'in şehirleşme oranı 2011 yılı verilerine göre %88,3'tür. Gaziantep kent nüfusunun Türkiye toplam nüfusu içindeki payı 1940'ta %0,34 iken, 2000 yılında %1,6'ya, Türkiye şehir nüfusu içindeki payı da %1,71'den, %1,94'e yükselmiştir. Gaziantep Büyükşehir nüfusu il düzeyinde de %66.41 oranıyla ağırlığını göstermektedir.

1940-2000 yılları arasında 1940 yılı nüfusu temel alınarak incelenen nüfus artış oranlarına göre; Türkiye nüfusunun 4 katına çıktığı, Gaziantep il nüfusunun 4 katından biraz fazla arttığı, Türkiye şehir nüfusunun 13 katına çıktığı, Gaziantep il şehir nüfusunun 10 katına çıktığı, Gaziantep Büyükşehir nüfusunun ise yaklaşık 15 katına çıktığı görülmektedir. 2000 yılı nüfus sayımına göre Gaziantep Büyükşehir nüfusu 853.513'tür. Bunun 498.159'u Şahinbey Merkez İlçesi'ne, 355.354'ü Şehitkâmil Merkez İlçesi'ne aittir. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu gereği, Valilik binası merkez olmak üzere 20 kilometre yarıçaplı dairenin içindeki ve dokunduğu idari sınırların içindeki diğer yerleşmeler Gaziantep Büyükşehir sınırları içine alınmıştır.

Sınırın genişletilmesi Şahinbey ve Şehitkâmil ilçelerine bağlı yakın köyler ve beldeler ile Oğuzeli ilçe merkezi ve Oğuzeli ile Gaziantep Büyükşehir sınırları arasında kalan köyler ve beldeler Büyükşehir'e katılmıştır. Böylece Gaziantep merkez ilçe sayısı 3'e çıkmıştır. Büyükşehir'e katılan köyler; mahalle ve belde, bucak belediyeleri ise "İlk Kademe Belediyesi" olmuştur.

Sınırın genişletilmesi ile birlikte 2000 yılı Gaziantep Büyükşehir nüfusu 75.000'lik bir artış göstermiştir. Civar yerleşmelerde artan nüfus, çoğunlukla Gaziantep Büyükşehir'i tercih etmiştir. Gaziantep Büyükşehir Belediye sınırlarının genişletilmesi ile 2005 yılı şehir nüfusunun 75.000 civarında arttığı söylenebilir.

Gaziantep, 2000 yılı itibarıyla kentsel alanlarda 1.009.126 (%78.52), kırsal alanlarda 276.123 (%21.48) olmak üzere toplam 1.285.249 kişinin yaşadığı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük ili unvanına sahiptir. Şehir, yıllık binde 31.25'lik bir nüfus artışına da ev sahipliği yapmaktadır. 1960 yılı nüfus endeksi 100 olarak esas alındığında, ülke geneli için 2000 yılında 497'ye yükselen endeksin, aynı dönemde Gaziantep ilinde 620 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2011 yılı verilerine göre Gaziantep'in nüfusu 1.753.596'dır.

Nüfus artışının bu kadar yoğun olduğu bu ildeki mekânsal yapı incelendiğinde, ilin doğusunda, güneyinde ve güneydoğusunda gecekondular karakterli düzensiz yapılaşmanın hâkim olduğu, yalnızca eski kent merkezinin batı yönünün düzenli geliştiği görülmektedir.

5.5. Kilis

Gaziantep'e 58 kilometre uzaklıkta olan Kilis'in yüzölçümü 1428 km²'dir. Kilis ilinin toplam nüfusu 111.115'tir. Nüfusun 67.542'si il ve ilçe merkezlerinde, 43.573'ü ise köylerde ikamet etmektedir. Kilis il

merkezinin nüfusu 124.452'dir.

Kilis, Gaziantep ilinin bir ilçesi iken, Bakanlar Kurulu' nun 06.06.1995 tarih ve 550 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamesi ile il statüsüne kavuşturulmuştur. Söz konusu kararname, 06.06.1995 tarihli 22305 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Böylece Kilis, Türkiye'nin 79. ili olmuştur. Kilis ilçe iken, bucak olan Musabeyli ve Polateli, ilçe statüsüne kavuşturularak Kilis'e bağlanmıştır. Gaziantep ilinin bir ilçesi olan Oğuzeli'ne bağlı Elbeyli bucağı da ilçe statüsüne kavuşturulmuş ve Kilis'e bağlanmıştır. Kilis'in Elbeyli, Musabeyli ve Polateli olmak üzere üç ilçesinin yanı sıra 138 köyü, Yavuzlu adında bir beldesi ve 61 de mezrası vardır. Ekonomisi tarıma dayalı olan Kilis'te üzüm ve zeytincilik en önemli ürünlerdir.

5.6. Mardin

Mardin ilinin 2000 yılı nüfusu 705.098, 1990- 2000 dönemindeki yıllık nüfus artış hızı ise binde 23.3'tür. Mardin'e bağlı bulunan 9 ilçeden biri olan Kızıltepe 183.475 nüfusu ile en fazla nüfusa, Ömerli ise 14.584 nüfusu ile en az nüfusa sahip ilçelerdir. İlin yıllık nüfus artış hızı en yüksek olan ilçesi binde 50.3 ile Midyat iken, en az olan ilçesi binde 39.9 ile Ömerli'dir. Mardin il merkezinin şehir nüfus artış hızı binde 20.5'tir. Mardin iline bağlı ilçelerin şehir nüfusları incelendiğinde, şehir nüfusu en fazla olan ilçenin Kızıltepe, en az olan ilçenin ise Ömerli olduğu görülmektedir. Şehir nüfus artışının en fazla olduğu ilçe binde 65 ile Midyat, en az olduğu ilçe ise binde 6 ile Ömerli'dir. Mardin iline bağlı bulunan tüm bucak ve köylerin yıllık nüfus artış hızı %1,5'tur.

Nüfus yoğunluğu olarak ifade edilen, bir kilometrekareye düşen kişi sayısı, il genelinde 80 ve il merkezinde 112 iken, ilçelere göre 32 ile 459 kişi arasında değişmektedir. Yüzölçümü büyüklüğüne göre ilk sırada yer

alan Kızıltepe ilçesinde nüfus yoğunluğu 130, yüzölçümü en küçük olan Yeşilli ilçesinde ise 459 kişidir.

İlde bulunan toplam 588 köyden 437'sinin nüfusu 500'ün altındadır. Köylerin büyük bir çoğunluğu oldukça düşük bir nüfusa sahiptir. Fırat ve Dicle nehirleri arasında Mezopotamya bölgesinde, tarih boyunca pek çok yerleşim gören Mardin, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sınır şehri olmuştur. 1990 yılında 16.05.1990 tarih ve 3647 sayılı kanunla, Mardin'e bağlı Cizre, İdil ve Silopi ilçeleri Mardin ilinden ayrılarak aynı tarih ve sayılı kanunla kurulan Şırnak iline, Gercüş ilçesi ise Batman iline bağlanmıştır.

2011 verilerine göre nüfusu 764.033, şehirleşme oranı ise %57,6'dır. Şehirde yaşayanların oranı %57, köyde yaşayanların oranı %43'tür. Yine aynı nüfus sayımı sonucuna göre, il merkezi nüfus yoğunluğu ise km² başına 84 kişidir. Nüfus bakımından en büyük ilçeleri sırasıyla Kızıltepe, Merkez, Nusaybin ve Midyat'tır. Yüzölçümü bakımından en büyük ilçesi ise Kızıltepe'dir. Nüfus bakımından en küçük ilçesi Ömerli, yüzölçümü bakımından en küçük ilçesi ise Yeşilli'dir. Mardin'in 2011 verilerine göre ilçe sayısı 10, belediye sayısı 31, köy sayısı ise 588'dir.

2007 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi kurulmuştur. Mardin ili yıllık nüfus artış hızı, kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla ve sanayi iş kolunda çalışanların toplam istihdama oranı bakımından Türkiye ortalamalarının altındadır. Tarım kolunda çalışanların toplam istihdama oranı ise Türkiye ortalamalarının üstündedir.

5.7. Siirt

Cumhuriyet'in inşa edildiği 1923 yılında il merkezi statüsüne kavuşan Siirt'in şehir merkezinde 1927 nüfus sayımına göre ikamet eden kişi sayısı 14.566'dır. I. Dünya ve devamındaki Kurtuluş Savaşı'ndan henüz

çıkılmış, yıllarca süren savaşların yaralarını sarmaya çalışan Türkiye ortamında kent kültürüyle geç tanışan Siirt, 1923'te il merkezi statüsüne kavuşturulmasına rağmen kentleşme yönünden beklenen gelişmenin gerisinde kalmıştır. Bu dönemde şehrin merkezi konumunda olan İnönü, Ulus, Sakarya ve Dumlupınar gibi mahallerde, sokaklar oldukça dar ve düzensiz olup imar planından yoksundur, ancak 1950'li yıllarda yavaş yavaş gelişme göstermeye başlamıştır.

Bu dönemde karayolu ve demiryolu ulaşım ağının gelişmesi ve şehirlerdeki çekiciliğin de etkisiyle kırsal kesimden artan göçlerle giderek büyüyen ve gelişen şehirleşme olgusu, tüm Türkiye'de olduğu gibi Siirt'te de etkisini göstermiştir. 1950-1970 yılları arasında Siirt şehir nüfusunun %100'e yakın artış göstermesi kentsel özelliklerin nüfusun çekiciliği üzerindeki etkisine bir örnektir.

Siirt, Türkiye'de, nüfus artış hızının en yüksek olduğu şehirlerden biridir. 1970 yılındaki nüfus sayımında 29.544 olan şehir nüfusu, 1990 sayımında 68.320 olarak belirlenmiştir. Şehir nüfusunun bu süre içinde bu kadar artış göstermesi ekonomik politikalarla ilgilidir. 1960'lı yıllardan sonra Türkiye'de uygulanan planlı ekonomik programların etkisiyle gelişme gösteren Türkiye ekonomisi, Siirt şehrinde de etkisini göstermiştir. Hızlı ve önceki dönemlere göre daha düzenli yapılaşmanın geliştiği, şehir stadyumunun yapıldığı, Sosyal Sigortalar Hastanesi'nin hizmete açıldığı ve en önemlisi Dicle Üniversitesi'ne bağlı Siirt Eğitim Enstitüsü'nün faaliyete geçtiği bu dönemde, yaşam standartlarının artmasıyla şehir, civardaki kırsal nüfus için bir cazibe merkezi olmuştur. 1990'lı yıllara doğru bölgenin içinde bulunduğu koşulların yarattığı göç dalgası ile kırsal alanlardan şehir merkezine ciddi nüfus akımı olmuştur. Çevre köy ve ilçelerden şehir merkezine göçün arttığı bu dönemlerde, şehir atmosferine hazır olmayan veya uyum problemi yaşayan insanlar, kent kültürü ve yaşamı üzerinde olumsuz etkiler yapmışlardır. Kırsal alandaki yaşam tarzını olduğu gibi kente taşıyan insanlar kent yaşamına

uyum sağlamada güçlük çekmişlerdir. 2000'li yıllarda istikrarlı koşulların sağlanması ile az da olsa şehirden kırsala doğru göçler olmuş ve birkaç yıl önce kırsal alandan göç edip kentin varoşlarına yerleşmiş nüfus, ciddi geçim sıkıntısı ve kültürel uyumsuzluğa dayanamayıp şehirden kırsala doğru tersi (geri) bir göç hareketine başlamıştır.

Siirt şehrinde 0-6 yaş grubu nüfus (%4,6) oldukça yüksektir. Şehrin nüfus piramidi ile gelişmişlik düzeyi arasında sıkı bir ilişki görülmektedir. Özellikle 0-6 yaş grubundan 50'li yaşlara kadar düzgün bir piramidin olmaması şehrin çeşitli yaşam standartları (eğitim, sağlık, belediye ve çeşitli sosyal hizmetleri) yönünden ihtiyacı karşılamakta güçlük çektiğini göstermektedir. 20-24 yaş dilimindeki fazlalık ise şehirdeki asker ve eğitim fakültesinde okuyan öğrenci nüfusuyla ilgilidir. Siirt'in 2011 nüfusu 310.468 olup, şehirleşme oranı ise %60,3'tür.

5.8. Şanlıurfa

1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında Şanlıurfa şehrinin nüfusu 29.098 olarak belirlenmiştir. Nüfusun cinsiyet ve yaş yapısı incelendiğinde, nüfusun 14.941'inin (%51,3) erkeklerden, 14.157'inin de (%48,7) kadınlardan oluştuğu görülmektedir. 20. yüzyılın sonlarında ilin yaklaşık 55.000 kişilik bir nüfusa sahip olduğu ve il toplam nüfusunun %14,3'ünün Şanlıurfa şehrinde yaşadığı belirlenmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Şanlıurfa'nın 2011 nüfusu 1.716.254 kişiyken, Şanlıurfa kent merkezinin nüfusu ise 763.090 olarak saptanmıştır. Şanlıurfa kent merkezinde 379.427 erkek bulunurken, 384.902 kadın mevcuttur. Şanlıurfa nüfusunun %70'ni 0-29 yaş oluşturmaktadır.

Günümüzde Şanlıurfa ili nüfusunun %55.14'ü şehirde, %44.86'sı köylerde yaşamaktadır. Şanlıurfa ilinin yüzölçümü 19.451 km² olup, kilometrekareye il genelinde yaklaşık 83 kişi düşmektedir. Şanlıurfa'nın 11 ilçesi bulunmaktadır. Şanlıurfa ili ve ilçelerine bağlı 15 belediye ve mezralarla birlikte 1078 köy mevcuttur.

Şanlıurfa şehri de gerek sahip olduğu idari fonksiyon, gerekse ekonomik yönden önemli istihdam alanlarına sahip olması nedeniyle, çevresinden önemli miktarda nüfus çekmiştir. Sağlık şartlarının iyileşmesi sonucu doğum oranlarının artması, diğer yandan ölüm oranlarının azalmasından dolayı doğal yolla meydana gelen artış, beraberinde kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınması ve GAP'ın faaliyete geçmesi nedeniyle Şanlıurfa'ya ekonomik yatırımların yapılması ve bunun sonucu olarak alınan göç nedeniyle hızlı bir nüfus artışı ortaya çıkmıştır. 1989-2003 dönemi, Şanlıurfa şehir nüfusunda maksimum artış oranlarının gözlemlendiği bir dönem olmuştur.

Şanlıurfa şehri de günümüzde hem bir il merkezi olması hem de sahip olduğu önemli ekonomik, sosyal ve kültürel aktiviteler nedeniyle eğitim, iş, sağlık olanakları gibi birçok şehirselle fonksiyona sahiptir.

5.9. Şırnak

TÜİK 2009 verilerine göre Şırnak Merkez nüfusu toplam 87.000'dir. 2008-2009 yılları arasında Şırnak Merkez ilçe binde 4,99 yıllık nüfus artış hızı ile Şırnak il genelindeki binde 0,26'lık nüfus artış hızından çok daha yüksek oranda artış kaydetmiştir. Şırnak Merkez ilçede nüfus yoğunluğu kilometrekareye 46 kişi iken, Şırnak ili geneli nüfus yoğunluğu kilometrekareye 60 kişidir. Nüfus yoğunluğunda şehir merkezinin il genelinin gerisinde kalmasında Cizre ve Silopi ilçelerinin aldığı yüksek değerlerin etkisi bulunurken, yıllık nüfus artış hızının diğer ilçelere göre bu denli yüksek olması, şehrin yakın bir tarihte il merkezi olması ve köyden kente yaşanan yoğun göç ile açıklanabilir.

Şehir nüfusunun toplam nüfusa oranı Türkiye'de %0,76 iken Şırnak'ta bu oran %0,63 seviyesinde kalmaktadır. Şırnak il merkezinin Beytüşşebap, Uludere gibi diğer ilçelere nazaran nüfus yoğunluğunda ön planda olduğu, İdil ilçesi ile aynı konumda bulunduğu ve Silopi ile Cizre

ilçelerinin gerisinde kaldığı görülmektedir. Nüfus artışı ve göç eğilimi ile demografik göstergeler temel alınarak yapılan nüfus projeksiyonu çalışması sonuçlarına göre %59 oranı ile en yüksek nüfus artışlarının beklendiği il olan Şırnak'ta bu artış tahminleri, ilin demografik yapısından kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de kent nüfusunun 2023 yılında %84 düzeyine ulaşması beklenirken, Şırnak'ta bu oranın %75 düzeyinde kalacağı tahmin edilmektedir. Şırnak ve yakın çevresi en yüksek doğurganlık hızına sahip bölgelerden biridir. Şırnak Bölge'de binde 137 olan genel doğurganlık hızı ile başı çekmektedir. Diğer yandan, doğurganlık hızında 2000 yılından 2008 yılına gelindiğinde en yüksek oranda düşüşün gerçekleştiği il de Şırnak'tır. 2000 yılında yaşa özel doğurganlık hızlarında Şırnak çok yüksek değerlere sahipken 2008 yılında yaşanan yüksek düşüş ile Şırnak, Bölge illerine yakın değerlere ulaşmıştır. Ancak Şırnak bu değerlerle de Bölge ve ülke ortalamasının üzerinde kalmaya devam etmektedir.

Şırnak'ta nüfusun en yoğun olduğu yaş grubu 0-4 yaş grubudur. Bu durum Şırnak'ta doğurganlık hızının artmaya devam ettiğine işaret etmektedir. Göze çarpan bir diğer husus ise 20-24 yaş grubu kurumsal erkek nüfusun yüksekliğidir. 2009 yılı verilerine göre, Şırnak Merkez'de ortalama hane halkı büyüklüğü %7,4'tür. Batman, Siirt, Mardin il merkezileri için bu rakamlar sırasıyla 6, 87, 6,51 ve 5,78 olarak tespit edilmiştir.

6. RAKAMLARLA/ TABLOLARLA GÜNEYDOĞUDA GAP ve KENTLEŞME

GAP Bölgesi Nüfusunun İllere Göre Dağılımı (1990, 2000, 2009, 2011)

İLLER	1990	2000	2009	2011
Adıyaman	510.827	623.811	588.475	593.931
Batman	344.121	456.734	497.998	472,487
Diyarbakır	1.096.447	1.362.708	1.515.011	1,570,943
Gaziantep	1.010.396	1.285.249	1.653.670	1,560,023
Kilis	130.198	114.724	122.104	124,452
Mardin	558.275	705.098	737.852	745,778
Siirt	243.435	263.676	303.622	291,528
Şanlıurfa	1.001.455	1.443.422	1.613.737	1,523,099
Şırnak	262.006	353.197	430.424	416,001
GAP	5.157.160	6.608.619	7.462.893	7,298,242
TÜRKİYE	56.473.035	67.803.927	72.561.312	74,724,269

2000 Genel Nüfus Sayımı, 31/12/2009 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

GAP Bölgesi'nde Şehirleşme Oranı ve Nüfus Yoğunluğu (2000, 2009)

	2000 Yılı		2009 Yılı	
	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi / km ²)	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi / km ²)
GAP	62,69	88	68,28	99
TÜRKİYE	64,90	87	75,53	94

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2009, TÜİK

GAP Bölgesi'nde Şehirleşme Oranı ve Nüfus Yoğunluğu (2000, 2009, 2011)

	2000 Yılı		2009 Yılı		2011 Yılı	
	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi / km ²)	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi / km ²)	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi / km ²)
GAP	62,69	88	68,28	99	73,98	104
TÜRKİYE	64,90	87	75,53	94	76,8	97

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2009, 2011 TÜİK

GAP Bölgesi Nüfus Artış Hızı (2000, 2009, 2011)

	2000 Yılı Nüfusu	2009 Yılı Nüfusu	2011	2011 Nüfus Artış Hızı (Binde)
GAP	6.608.619	7.462.893	7.298.242	18,2
TÜRKİYE	67.803.927	72.561.312	74.724.269	13,5

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2009, 2011 TÜİK

Yıllara Göre Hane Halkı Büyüklüğü

	1990 Yılı	2000 Yılı	2008 Yılı
GAP	6.608.619	7.462.893	13,51
TÜRKİYE	67.803.927	72.561.312	7,53

1) 1990, 2000, TÜİK , 2) 2008, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü

Bebek Ölüm Hızı (Binde)

	1990 Yılı	1998 Yılı	2003 Yılı	2008 Yılı	2011 Yılı
GAP	76,1	48,3	38,0	30,0	16
TÜRKİYE	67,0	43,0	29,0	17,0	9,1

1990,1998, 2003, TÜİK 2008, HÜNEE ile 2011 TÜİK verileri

İllere Göre Belediye, İlçe ve Köy Sayısı

İller	Belediye Sayısı	İlçe Sayısı	Köy Sayısı
Adıyaman	28	9	428
Batman	12	6	272
Diyarbakır	32	17	899
Gaziantep	28	9	435
Kilis	5	4	498
Mardin	31	10	585
Siirt	13	7	279
Urfa	26	11	1084
Şırnak	20	7	236
GAP	195	80	4716

TUİK 2011

GAP Bölgesi'nin Aldığı Göç, Verdiği Göç ve Net Göç Hızı (2010)

İLLER	2010 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)
Adıyaman	590.935	14.150	20.135	-5.985	-10,08
Batman	510.200	19.561	18.839	722	1,42
Diyarbakır	1.528.958	34.810	44.858	-10.048	-6,55
Gaziantep	1.700.763	40.380	36.327	4.053	2,39
Kilis	123.135	4.813	5.572	-759	-6,15
Mardin	744.606	25.478	30.495	-5.017	-6,72
Siirt	300.695	8.911	13.973	-5.062	-16,69
Şanlıurfa	1.663.371	32.555	37.555	-5.000	-3,00
Şırnak	430.109	11.733	13.554	-1.821	-4, 22
GAP	7.462.893	165.855	219.154	-53.299	-7,14
TÜRKİYE	73.722.988	2.360.079	2.360.079	0	0

GAP Bölgesi 2010 Yılı Nüfusunu Oluşturan Kadın ve Erkek Nüfus

Yaş Aralığı	Erkek Nüfusu	Kadın Nüfusu
0-4	509.112	484.469
5-9	490.233	466.024
10-14	486.703	466.042
15-19	427.203	406.719
20-24	319.627	347.473
25-29	320.499	319.611
30-34	284.700	283.865
35-39	231.503	227.697
40-44	169.659	156.759
45-49	167.421	159.487
50-54	103.416	106.148
55-59	93.769	95.640
60-64	67.954	81.365
65-69	50.862	57.766
70-74	38.082	48.008
75-79	28.756	34.957
80-84	13.744	24.376
85+	6.288	15.615

KAYNAKÇA

1. Mehmet Zeydin YILDIZ, Süreyya BAYRAM, “GAP Bölgesi’nde Kentleşme Hareketleri (1927–2000)”, Eastern Geographical Review 19., Atatürk Ün. Yay., 2011
2. Fatime SAĞANDA, “GAP Bölgesinde Kültürel Yapı ve Kadın Profili”, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2005.
3. Erol Kaya, “Kentleşme ve Kentlileşme”, www.erolkaya.com, 2009
4. “GAP Bölgesi’nde Yaşayan Ailelerin Çocuk, Kadın, Yaşlı ve Özürlü Algısı Araştırması Nihai Rapor”, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, 2011 Ankara.
5. Özkan Yıldız, “GAP İllerinde Sosyal Ve Ekonomik Dönüşüm”, Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review 8 (1) 2008: 287- 300.
6. “GAP’da Son Durum”, Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Aralık 2010, Şanlıurfa
7. Ahmet ÖZER , “GAP Ve Kentleşme”, www.ahmetozer.org, 2010.
8. Erol Kaya, Hulusi Şetürk, Osman Danış, Sami Şimşek, “ Modern Kent Yönetimi – I”, Okutan Yayıncılık, Kasım 2007, İstanbul
9. TÜİK Verileri, 2012
10. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü verileri <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/index.html>
11. Sosyo Ekonomik Göstergeler – GAP Türkiye; Başbakanlık GAP İdaresi Başkanlığı Yayını, Eylül 2010

12. GAP Turizm Master Planı 2011 , Başbakanlık GAP İdaresi Başkanlığı 2011
13. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler, Tesev Araştırması, İstanbul, 2006
14. Murat Şeker, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Sosyal Projelerin Etkisi: Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (Çatom) Projesi Örneği, Sosyoloji Konferansları Dergisi, 2011
15. Sadettin Paksoy, Mustafa H. Aydoğdu., Bölgesel Kalkınmada Girişimciliğin Geliştirilmesi: GAP-Gidem Örnekleri, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi yay. 2010
16. TRC 1 Bölge Planı 2010-2013, İpekyolu Kalkınma Ajansı 2010
17. TRC 2 Mevcut Durum Analizi, Karacadağ Kalkınma Ajansı 2010
18. TRC 3 Çevre ve Kentsel Alt Yapı Raporu, Dicle Kalkınma Ajansı, 2010
19. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı internet sayfası. www.gap.gov.tr, 2012
20. Sibel (Sönmez) Akbey, Güneydogu Anadolu Bölgesi'nde Egitimin Fırsat Eşitliği Açısından Değerlendirilmesi, Y. Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Diyarbakır, 2006
21. Hüseyin Hurma, Türkiye'de Kentleşme ve Göç Olgusunun Siyasal Katılıma Etkisi, Y. Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, 2003